Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ПЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 49 (10341) | 1977 чылдың февраль 27, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

КУСТАНАЙ ЧЕРИНГЕ ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН УТКУУШКУН

КУСТАНАЙ. (СЭТА-ның корр.). Тургай областың Аркалык районунуң Титов аттыг совхозунуң черинге кээп хонупкан космонавтылар Виктор Горбатко биле Юрий Глазковту дилеп тывар бөлүктүң вертоледу-биле Кустанай аэродромунга февраль 25-те чедирип кээп турарының үезинде кежээликтей апарган турган.

Шагзырай берген, ынчалза-даа омакшылдыг, төрээн чери-биле ужуражыышкынга сеткили өөрүй берген космонавтылар вертолеттан үнүп келген. Кустанайның кур черлериниң шиңгээдикчилери оларны чүректиң ханызындан уткаан. Облкүүсүм даргазы Н. А. Пономарев эргим аалчыларга ким байыр чедирген. Виктор Горбаткога болгаш Юрий Глазковка чаагай хлебти, чечектерни, «Кур черлерни шиңгээдип алганы дээш» деп медальдарны тыпсып, Кустанайның хүндүлүг хамаатыларының көжааларын хөректеринге недирген.

— Бо дээрге чаңчылчаан үүл-дүр. Совет улустуң космостанээп келген төлээлекчилерин бир дугаарында Казахстанның хүндүлээчел чери, оон алдарлыг ажыл-ишчилери уткуурлар. Чүректиң ханызындан четтирдивис, эргим өөнүктер — деп, Горбатко чугаалаан.

Күштүг соок чаактарны шона берген, ынчалза-даа ону ким-даа эскербээн. Хүүмзүрүүшкүннер, холдарны дыңзыг тудуушкуннар, чаагай күүзүшкиннер. Каш минута эрткен соонда «Союз-24» корабльдиң экипажының олурупканы мөңгүннелчек лайнер дээр өрү бедип үнгеш, Байконурже угландыр ужудупкан.

Найысылалга тук тывыскан

Онгу беш чылдың баштайгы чылын москвачылар улус ажыл-агыйының бүгү адырларына шалынчы ажыл-ишкиле демдеглээн. Продукцияның эң чугула хевирлериниң хөй нуруузун сайгарарының болгаш кылын үндүреринің чыл планын үлетпүр бүдүүлгелериниң болгаш организацияларының коллективтери хуусаа бетинде, декабрь 27-де, күүседипкеннер. Тудугжулар, эртем албан черлериниң, транспорттуң, амыдырал хандырылгазының ажылдакчылары онаалдаларын чедишкининг күүсетиеп.

Москвачыларның чедишкиннерин бедин-биле үнелээн: 1976 чылдың Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының түнелдерин барымдаалап, найысылалга СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчилер Кызыл тугун тывыскан. Ол бедик шаңналды тыпсырыгга холбаштыр найысылалдың партия, совет, профсоюзлер болгаш комсомол активиниң ажылчы чоннар коллективтериниң төлөлекчилери-биле каттышкан байырлыг хуралы бурунгу хүн «Октябрь» дээр кино-концерт залында болган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы Н. К. Байбаков чыылганнар адыш часкан турда Кызыл тукту тывыскан. Партияның XXV съездизинин салган сорулгаларын боттандырарыгга москвачылар күш-ажылчы чаа-чаа чедишкиннерлиг болурун ол күүзөн.

Москвачыларның ажылжиги бедин-биле үнелээнин дээш, найысылалдың болгаш оон чурттакчыларының дугайында партияның база чаагайтың сагыш салыышкыны дээш СЭКП Төп Комитединге, Совет чазакка изин-биле өөрүп четтиришкинин чүве чугаалааннар илергейлээн. Улуг Октябрьның 60 чыл оюн шалынчы ажыл-ишкиле демдеглээр деп партияның кыйгырыынга харылавышаан, ам Москва бүдүүлгелериниң коллективтери уткуштур планнарын болгаш бедиткей социалистиг хүндүлгелерин чедишкининг күүседип турар. Олар боттарының күжениишкиннерин бүдүүлгенин ажыктының бедидериниң, продукцияның шынарын экижидериниң боттуг курлавырларын тыварынче угландырып турар.

Ажылдың ажыктының болган шынарын бедидерингe үндезилээш, күш-ажылчы Москва 1977 чылдың болган шиитизи-биле беш чылдың планнарын хуусаа бетинде күүседир дээш күүнүн харамнаанмас, Улуг Октябрьның 60 чылын чаа-чаа чедишкиннери-биле уткуур дээрзин хуралдың киржиччилери СЭКП Төп Комитединге болгаш Совет чазакка бүзүреткен.

(СЭТА).

Каа-Хемниң «Октябрь 30 чылы» колхозтуң саанчызы К. М. Иргит бодунда быжыглаан бөлүк инзэзиниң бирозаниден-не эрткен чылын 1650 кг сүт саарын хүлээнгеш, оозун 1838 кг кылдыр күүсеткен.

Кара-кыс Манчыровна (чурукта) бо чылын ишек бүрүзүнге онаалтыр 1900 кг сүттү саарын хүлээнген. Комсомолчу кыс өзүн эзлеп шыдаар.

А. МОНГУШТУН фотозу.

ҮРЕЗИННИҢ ШЫНАРЫ ДЭЭШ

Көдээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүдүн алырының бир чугула негелдези болза, тарылганы бедик шынарлыг, сорттуг болгаш райончуттунган үрезин-биле чорудары болур. Ындыг болганда, үрезинни чогуур үезинде уруп, чажар шынарынга чедир арыглап, дүрүм өзугаар шыгжаары чугула.

Үрезин өстүреринче, оон шынарын бедидеринче улуг кичээнгей салып турар ажыл-агыйлар шымбай дүжүттү ап турар. Танды, Бии-Хем, Каа-Хем, Кызыл районнар ындыг. Бо районнарның колхозтары болгаш совхозтары үрезин өстүрер участоктарны агротехниктиг дүрүм өзугаар ажаап, ону тарылгага бүгү тала-биле белеткеп ап турар.

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эрткен чылдың төнчүзүнде «Тараа, үс бээр культураларның болгаш сигенниң селекциязын болгаш үрезин ажылын улам ынай экижидер хемчеглер дугайында» тускай доктаал хүлээп алган. Ол чугула документ—партияның аграр политиказының үрезин ажылынче үү хире кичээнгей угландырып турарының бадыткалы. А бистин республикада бо ажыл ам-даа негелдеге четпес. Чижээлээрге, 1976 чылда тараа культураларының 20 ажыг хуузу сорт чок, 35 хуузу райончуттунмаан үрезин-биле тарыттынган. Ылангыя Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик. Эрзин районнарның бүгү тарылгазының үүгле 10—48 хуузу сорттуг үрезин-биле тарыттынган. А райончуттунган үрезин-биле тараан шөлдер оон-даа оранчок эвээш болган.

Тарылганы дүжүткүр сорттуг, тус черге таарыштыр райончуттунган үрезин-биле чорудар айтырыгны республика долузу-биле шиитпирлеп шыдаваан. Эрткен чылын кызыл-тастың 85,8 хуузу, арбайның 83,8 хуузу, суланың 36,8 хуузу, чинге-тарааның 59 хуузу, а картофельдин үүгле 6,5 хуузу сорттуг үрезин-биле тарыттынган. Ам сорулга—ажыл-агый бүрүзү сорттуг, райончуттунган болгаш үстүкү класстың үрезиннери-биле бүрүн хандыртынган турарын чедип алыры болур.

Республика тараа культураларының үрезинин шиитизи-биле уруп алган. Бо хүннерде оон 75 хуузу чажар шынарынга чедир арыглаттынган. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Революцияның чалбыыжы», «Тээли», «Көк-Тей», «Улуг-Хая» совхозтар Тандыда «Коммунизмнин херели», Эрзинде «Коммунизмче орук», Каа-Хемде «Октябрь 30 чылы» колхозтар бо ажылга идепкейлиг киржип, социалистиг чарыштын мурнуку одуруунда чоруп турарлар. Ол ажыл-агыйларның үрезининиң шынары бедик. Танды районнуң үрезининиң 99,7 хуузу чажар шынарынга чедир арыглаттынган, оон 88 хуузу бирги болгаш ийиги классты.

Республикада арыглаттынмаан үрезиннин хөйү, арыглаттынган үрезиннин үүгле 35 хуузу бирги болгаш ийиги классты болуп турары үрезин белеткелинин ам-даа четпезин херечилеп турар. Улуг-Хем районда үрезиннин 42 хуузу, Эрзинде 41 хуузу, Чөөн-Хемчикте 33 хуузу арыглаттынмаан. А Тес-Хемниң тараажылары үрезининиң үүгле беш хире хуузун арыглап алган. «Чыраа-Бажы», «Күш-ажылдың хостуу», «Кара-Хаак», «Бүрен» совхозтарда боктуг үрезин хөй.

Колхозтарда болгаш совхозтарда сорт чок болгаш шынары чавыс үрезиннерни эки үрезин-биле солуур ажыл база оожум. «Кызыл-Тук», «Сукпак», «Совет Тыва» совхозтар үрезин солуушкунун ам-даа эгелевээн. Дуржулга станциязындан элита үрезин алыр ужурлуг ажыл-агыйлар ону сөөртүрүн база саададын турар. Үрезин сөөртүрүн орук үрелбээнде доозар херек.

Ногаа рассадазын тарыыр үе келген. Ынчалзажок өдек белеткеп, парник септеп, үрезин четчелеп алган бригадалар, звенолар болгаш ажыл-агыйлар, кончуг ховар. Картофель үрезини база чедишпес, ам-даа ийи муң тонна үрезинни Саян артындан сөөртүрү көрдүнүп турар. Бар үрезининиң кадагалалы багай, шыгжаар черлериниң температуразының чангыс аай эвезинден үрелири көвүдээн. Чижээлээрге, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң үрезини доцуп калган.

Эрткен чылын «Сүт-Хөл» совхоз үрезин хораннаашкынын тарылгага чедир чангыс ай арткаада чорутканындан тараа культураларының 1,5 хуузу өртенээн. Оон уламындан үүс хире тонна тараа чедир алдынмаан. Үрезин хораннаарын озалдадып турар ажыл-агыйлар ам-даа эвээш эвес. Хораны чедишпес, ажылчыннарын белеткеп албаан колхозтар болгаш совхозтар бар. Бо болгаш өске-даа четпестерни дарый чайладыры—ажыл-агый удуртукчуларының, тускай эртемниглерниң, бүгү тараажыларның болгаш үнүш камгалалының станциязының, күүрезин инспекцияларының ажылдакчыларының дорт херээ.

СЭКП Тыва обкомунуң IV пленуму бүгү үрезинни март 15-ке чедир белеткеп алыр сорулга-биле ук ажылды күштелдирери, үрезин арыглаар машиналарны дөгерезин ажылдадыры, агрегат бүрүзүнге онаалданы чедирери, материалдыг болгаш моральдыг идиг берииишкинин долу ажыглаары чугула дээрзин айыткан. Чер-черде партия организациялары ол айтыышкынны удуртулга болдурбушаан, Улуг Октябрьның юбилейлиг чылының дүжүдү бедик шынарлыг үрезин-биле тарыттынган турарынче совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарының күжениишкинин мөөнүүр ужурлуг.

ОКТЯБРЬ — 60

ПАРТИЯВЫСКА ӨӨРҮП ЧЕТТИРДИВИС

«Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам ынай комплекстиг хөгжүдериниң талазы-биле хемчеглерниң дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы болгаш бо айтырыг талазы-биле СЭКП Тыва обкомунуң IV пленумунуң материалдары республиканың ажылчы чоннарының болгаш өолдар, кыстарының өөрүшкү, чоргааралын хайныктырып, хей-аъдын көдүрген. Ол дугайында материалдарны бөгүнгү солунда парладывыс.

БЕДИК ХАРЫЫСАЛГА-БИЛЕ

Тудуг индустриязын хөгжүдериниң, тудуг организацилдарының баазалың быжыглаарының талазы-биле калбак программазы ол документиде көрдүнген. Оон иштинде бистин трестиң бүдүрүлге баазазын улам калбартыры, өскедаа сорулгалар көрдүнген. Партияның болгаш чазактың хүн бүрү ада сагыш салыышкынының ол чаа чайыннанчак илерээшкини тудугжуларга онза харыысалганы хүлээндирип турар.

Тудуг организацияларын быжыглаар талазы-биле сорулгаларны шиитпирдээри трестиң удуртукчуларының, ында партия, профсоюзлер болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының организакчы база политмассалыг ажылының деннелин бедидерин негеп турар.

СЭКП обкомунуң пленумунга капитал тудугда улуг четпестерни айтып, оон чылдагаанның тодараткан. Тудугжуларның күш-ажылын организастаарынче ханылаан кирбейн, ону экижидериниң дээштиг хемчээн албайн келгени дээш аңаа бистин база шыңгыы шүгүмчүлээн.

Трест 1976 чылда бодунуң мурнунда планныг онаалдазын күүсетпейн, Тываның ажыл-ишчилериниң мурнунга улуг орелиг арткан. Планда көрдүнген керээдиг ажылдар талазы-биле 4618 муң рубльди чедир шиңгээдип албаан бис. Сес тудуг эргеленнин үүгле үжү кол керээ талазы-биле планын күүсеткен. А керээ өзугаар ажылдаар он үш организациядан үүгле бежи планын күүсеткен.

Трестиң ажылында четпестерни шүүмчүлелчи өзү-биле анализтевиивиаан, оон чылдагааннарындан чогуур түүнелди үндүрүп турар бис. Объектилериниң хөй кезиинде күш-ажылды организастааны амдаа кошкак. Кижи күүнүн болгаш материалдыг курлавырларны быдарадыр чашканнан, өөлчеглерни ажыл-биле чедир хандырбайн, неделя-хонукта планнаашкын графигин өзугаар материалдарны, кылыгларны болгаш конструкцияларны дең-дески чедирип бербейн, ажыл шагының хөй чидириглерин болдуруп турар. Эрткен чылын кадрларның ажылдан үнер-кирери 34 хуу кызырылган. Ынчалза-даа кадрлар-биле ажыл кошкак. Инженержи ажылда четпестер бисте база бар. Ажыктыг, деңшилгелиг аргаларны, чамдыкта материалдарны болгаш конструкцияларны бо хүннерде эвээш ажыглап, ховар нептерелин турар.

Тудуг бүдүрүлгезинге партийжи организакчы болгаш политиктиг ажылдың дээштинин бедидеринче коммунистерниң күүнүн мөөнней турар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң үстүнде доктаалын күүседир талазы-биле хемчеглерни «Тыва тудуг» трестиң парткому болгаш удуртулгазы ажылдан кылгаш, хүлээп алган.

Онгу беш чылда чорудар ажылдын хемчээлин тодаткан. Тоску беш чылга деңнээрге ол барык үш катан өзер азы 264 миллион рубль хемчээлдиг ажыл ыыдынар. Трест бо чылын 35,7 миллион рубльдин, бодунун тудугларыбиле кады 40 миллион хире рубльди шиңгээдип алыр. А 1978 чылда—61,5 миллион, 1979 чылда—70,1 миллион, 1980 чылда 72,9 миллион рубльди шиңгээдир.

Трестиң бүгү үш салбырларының, ылаңгыя чаа Шагаан-Арыгда ажылының хемчээли элээн өзер. Кызылга-даа, чаа Шагаан-Арыгга-даа тудуг эргеледдерин, биче механизация участогун, механизация эргелелиниң ажылдаар черин немей тудары көрдүнген.

1977 чылдың планын, 1978—1980 чылдарда сорулгаларны күүседириниң хемчеглери бүгү талалыг ажылдан кылдыпган. Ону парткомнуң хуралынга бадылап, үстүкү партия, совет органнар-биле дугуруушкан. Бо чылын объектилерин ажыглалга киреринин графигин болгаш бригадаларның шимчээшкинин тодаткан. Элегес-Аксында хана материалдары бүдүрер завод, хөгжүм-шин театры, ыяш болбаазырадыр завод, алгы заводу, тудуг кезектери комбинатты чаартыры ышкаш өске-даа чугула объектилер ында бар.

Тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлдери улам өскүү турар. Ону шиңгээдип алыр-биле бодунуң баазазының объектилерин тударын планда киргген болгаш акша-хөренгинин тускайлап берген. Тудугнуң туруштут, быжыг коллективтерин өстүрүп, тургузарының хемчеглерни ажылдан кылган.

Трестиң өөредилге комбинадын дамчыштыр чаа ажылчыннарны улам хөйү белеткээри көрдүнген. Бир эвес эрткен чылын 360 ажылчынны белеткээн болза, бо чылын 1000 кижини белеткээр. Амыы уеде өөредилге комбинадының ажылдакчылары од ажылчыннарны чыыры-биле районнарже үнүшкен.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседиринге бистин коллективтиң бүгү ажылчылери чогаадыкчы идепкейин мөөнней, бедик харыысалга-биле ажылдан турар.

С. КРАСНОПЕРОВ,

«Тыва тудуг» тресте парткомнуң секретары.

СУББОТНИККЕ УТКУШТУР

«Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазының чолаачылары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары боттарының кызыл-булунуга чыглы келгенгер. Делегейниң ажылчы чоннарының баштынчызы В. И. Ленинниң торуттуунин хүүнүн-биле бөөр 107 чылынга тураскаал кылдыр ленинчи субботникти бо чылын канчаар эртиреринин дугайын олар чугаалашкан.

Индирде—автобаазаның директору О. Кухлов.

— Бистин коллективтиң ажыл-ишчилери бо хүннерде кажангызындан-даа артык улуг көдүрлүүшкүннүг ажылдан турар. Республиканың бүгү-де черлериниң шиңгээ, бистер ленинчи субботникке ыяш белеткеним, чүүү кылдыры тодарадым турар-дыр бис. Күш-ажылдың өөрүшкүлүг баыырлалын бистер бо чылын ийи дакпыр күш-биле, ийи дакпыр өөрүшкү-биле демдеглеп эрттирер бис. Чоокта чаа партия болгаш чазак Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам хөгжүдер дугайында доктаалды хүлээп алган. Ону партиниң область комитединиң IV пленумунуң материалдарындан улуг сонуургал-биле таныштывыс. Республиканың автотранспорт бүдүрүлгелери кедир он чылда кайы хире улуг хөгжүдөлиг болуру — бисти сорук киирип турар.

Ынчангаш коллективиниң кежигүннерин субботник хүүнүнде ыалдыгы өзү-биле ажылдаарынче кыйгырып тур мен.

МАЗ-чыдар бригадири П. Ананченконуң чугаалааны:

— Партия болгаш чазактың совет улус дугайында ада сагыш салыышкынынга харыы кылдыр хүн бүрү эки ажылдан, ленинчи субботникче чангыс кижи дег, бир демниг үнеринче чыылганнарны кыйгырып тур мен.

Дараазында сос ап, чүве чугаалаан моторист Куранда, слесарь Волобуев, токарь Топаев олар бедик бүдүрүкчүлүг, эки ажылдаарынче коллективиниң кежигүннерин кыйгырганнар.

Ленинчи субботник хүүнүнде «Тыва суг тудуг» трестиң ажыл-ишчилери күш-ажылдың оң бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алыр, кижи бүрүзү нормажиктеги 120 хуу ажырар, Абакандан болгаш республикагадаа дыка хөй тонна чүүкү кампан алган кывар чүүл-биле дажыглаар болгаш ажылдаан бүгү акша-хөренгини беш чыл фондузунче шилчидер деп чангыс үн-биле шиитпирлээн.

Г. БЕСПАЛОВА,

экономист.

ПРОФЭВИЛЕЛДЕР СЪЕЗДИЛЕРИНДЕ

Көдээ ажыл-агый болгаш белеткелдер ажылчыларының база албан-хаакчыларының профэвилелиниң X съездизи Москвада хадгыган. Партияның аграр политиказын амыдыралга боттандырар, онгу беш чылдың опаалдаларын күүседир дээш көдээшиг ажыл-ишчилери чүткүлдүг демисежин турарын съездиге демдеглээн. 1976 чылда тараанын тергинин дүжүдүн тарыл өстүрген, тараанын, хөвеенин болгаш чер ажылының оскедаа чамдык продуктуларын белеткээриниң планнары ажыр күүсеттинген.

Часкы тарылганы үлегерлиг эрттирер дээш, Улуг Октябрьның 60 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш улам калбарын турар. Моон соңгаар бо, эвилелди көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилели деп адаарын съезд шиитпирлээн.

Электростанцияларының болгаш электротехника үлетпүрүнүң ажылчыларының профэвилелиниң X съездизи Москвага болуп эрткен.

Ол съездилерге үк профэвилелдериниң Төп Комитеттериниң чаа составтарын, ревизия комиссияларын, ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVI съездизинге баар делегаттарны соңгаан.

Чаа болган пленумнарга көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилелиниң ТК-ының даргазынга И. Ф. Шкуратовту, электростанцияларның болгаш электротехника үлетпүрүнүң ажылчыларының профэвилелиниң ТК-ының даргазынга Н. П. Симочатовту соңгаан.

(СЭТА).

ШУДУРГУ АЖЫЛ-ИШ-БИЛЕ ХАРЫЫЛААР

Бистин колхозчу амыдыралывыс хүн бүрү чаагайжыр, чечектелген. Колхозувус суу-ру танытпынмас кылдыр сайыраан. Ында чаагайжыды туттунган чурттарга бажыңнары, участок эмнелгези, уруглар яслизи, ортумак школа, 300 олуттуг Культура бажыңы дээш өске-даа оран-сава хөй. Малчыннарга туттунган 62 бажыңның 14-үн сөөлгү ийи-үш чылда тудуп ажыглалга киргген. Ильичиниң лампочказының чырыы үүгле төп суурда эвес, харын малчын аалдарда, бригада тоштеринде четкилей берген. Ол бүгү партияның болгаш чазактың хүн бүрү сагыш салыышкынының ачызы-дыр.

Тываның ажыл-ишчилериниң, ылаңгыя колхозчулар, бистерниң амыдырал-чуртталгавыстың бүгү талалыг чечектелиишкининиң дугайында ада сагыш салыышкыны дээш Коммунистиг партиннга, Совет чазакка база Леонид Ильич Брежневке өөрүп четтирииишкинивисти чүректен хапызынан илергейлеп тур бис. Оон-биле кады ол ада сагыш салыышкының колхозчулар шудургу күш-ажылы-биле харыылаарынга долу шиитпирлиин илергейлеп турар.

Совет Эвилелиниң бүгү ажылчы чоннарынга СЭКП Төп Комитединиң Чагаазында мал кыштаглаашкынын чедишкининг чорударын, часкы тарылгага бүгү талалыг белеткеприн дайынчы сорулга кылдыр салган болгай. Ынчангаш колхоз баштаар чери, ында партком, көдээ Советтиң күүскому болгаш өскедаа хөй-ниити организацияларды ол эң чугула айтырыгларже онза кичээнгейин салып, колхозчуларның күүнүн олче угландырган.

Ылаңгыя кыштан малдың баш санын менди ажырар, оон чаш төлүн камгалап алыр дээш бисте амыы уеде кужениишкининг ажылдар чоруттунуп турар. Февраль төнчүзүнге чедир 6700 хире хой төрээн, оон 6345 хураганны камгалап алган. Колхоз баштаар чериниң, парткомнуң кежигүннерин болгаш өске-даа активти малчыннарда быжыглаан. Колхоз баштаар чери, профэвилел комитеди хойжударының болгаш сакманщиктериниң социалистиг чарыжының негелделерин ажылдан кылгаш, оон күүседиин организастап эгелээн.

Республиканың бүдүрүкчү күштерин улам ынай комплекстиг хөгжүдериниң дугайында партияның болгаш чазактың доктаалында илергейлеттинген чаа чаймыннанчак сагыш салыышкынынга хаарыы кылдыр улам сорук кириишкининг ажылдан, бо чылдын-даа планныг онаалдаларын күүседиринге «Мурнакчының» колхозчулары боттарының үлүүн киирип шыдаарлар.

К. ЧАМЗЫ,

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» колхозтуң төвүнде партия эге организациязының секретары.

Комсомолчулар болгаш аныяктар рапорттап тур

Партияның болгаш чазактың ада сагыш салыышкынынга комсомолчулар болгаш аныяктар чаагай ажыл-херектер-биле харыылап, Улуг Октябрьның 60 чыл оюнга алдар кылдыр бедиткен хүлээлгелерни Бүгү-эвилелдиң комсомол хуралының үезинде алгылаан. Бо дугайында күш-ажылчы рапорттар СЭКП Тыва обкомунуң болгаш ВЛКСМ обкомунуң адрезинге келгилээн.

* * *

Эрзин районнуң «Коммунизмче орук» колхозта комсомолчу-аныяктарның № 3 хойжу бригадазының кежигүннери мурнундагы хүлээлгелерин Бүгү-эвилелдиң комсомол хуралының үезинде эде коргеш, төрүүр үүс хойдан-на 103 хураганны камгалап, бир хойга онааштыр 2,2 кг дуктү кыргыырын, 560 тонна мал чемин, 160 тонна көрженни белеткээрин хүлээнген.

Ол-ла колхозта комсомолчу-аныяктарның № 4 хойжу бригадазы төрүүр үүс хойдан-на 101 хураганны менди ап, бир хойдан-на 2,1 кг дуктү кыргыырын, 520 тонна мал чемин, 130 тонна көрженни белеткээрин хүлээнген.

Колхозтуң ол ийи бригадазының оолдар, кыстары алган хүлээлгезин бо чылдың октябрь 1-ге чедир күүседирин рапорттаан.

* * *

Чөөн-Хемчик районнуң «Алдан-Маадыр» совхозунда Орту-Шөлдүн комсомолчу-аныяктарның хойжу бригадазы бедиткен социалистиг хүлээлгеин алганын боттарының рапортунга улуг көдүрлүүшкүн-биле илергейлээн. Олар төрүүр үүс хойга онааштыр 98 хураганны менди доруктурарын, хой бүрүзүнден 1,6 кг дуктү кыргыырын, 200 тонна сигеннин, 100 тонна зелёнканы, 210 тонна курган одекти белеткээрин хүлээнген.

* * *

Од районнуң «Большевик» совхозунда комсомолчу-аныяктарның Арыг-Бажы СБФ-зиниң коллективи «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам ынай комплекстиг хөгжүдериниң талазы-биле хемчеглериниң дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрдер Чөвүлелиниң доктаалы-биле холбаштыр СЭКП Тыва обкомунуң IV пленумунуң материалдарын бедик көдүрлүүшкүн-биле танышкан.

Олар Бүгү-эвилелдиң комсомол хуралының үезинде бедиткен социалистиг хүлээлгелерин ап, күрүнеге сүт садарының чыл планын Улуг Октябрьның 60 чыл оюнга чедир күүседирин, чыл төнчүзүүге чедир пландан ажыр 30 тонна сүттү күрүнеге садарын хүлээнген. «Боду дээш - база революцияның солдады дээш ажылдаар» деп инициативаны доткиишаан, күрүнеге пландан ажыр садар 30 тонна сүттүн 10 тонназының өртээн онгу беш чылдың фондузунче шилчидерин партияның область комитединге коллективи илергейлээн.

ХОЙЛУГ КИЖИ КААС

Хой эъдин болгаш дуктү 56 ажыл-агый бүдүрер, оларның 37-зин продукцияның ол хевирлерин бүдүреринге специализастаар, 1980 чылда специализастаттынган ажыл-агый бүрүзү ортумаа-биле 335 тонна хой эъдин, 74,6 тонна дүктү күрүнеге садар.

(СЭКП обкомунуң IV пленумунуң материалдарындан).

Бо чылдын январь бирдеги медээ ёзугаар алырга, республикада шээр малдың баш саны 1130444 четкен, оон 48,9 хуузу—кыс. Эрткен чылын 433801 баш төл азы чүстен-не 64 анай, 71 хураган алдынган. Күрүнеге 2071 тонна дүк, 13451 тонна азы бода малдыындан барык-ла беш муң тонна хөй шээр мал эъди саттынган. Чүс хойдан 101-ден хөй хураган алган хойжулар 100 четкен.

Тыванын хойжулары, аургулайында, хойну эрте хураганнадыр аргаже шилчээн. А Каа-Хемде «Коммунизмче орук», «Тинелге», «Октябрь 30 чылы» колхозтар болгаш «Бүрен» совхоз ажыл-агыйлар аразының хой өстүрер каттыжыышкынын организастаан. Ол каттыжыышкынның бүгү төрүүр хою ийи ажыл-агыйга, хураганнары бир, семиртир хойлары өске ажыл-агыйга мөөнеттинер. Улуг кажаа-хораа тудар, мал чеми белеткээр, уксаа экижидер болгаш өске-даа ажылдар каттыжыышкынның хөренгизи-биле боттаныр.

Хой ажылынга концентрация, специализация болгаш коданнар улгаттырар талазы-биле ажылдар колдуунда онгу беш чыл-биле денге эгелээн. Уксаа экижидер талазы-биле база элээн ажылдар кылдынып турар. Ынчангаш онгу беш чыл хой ажылын хөгжүлеринге чаа үе-чада болур. Ону СЭКП Тыва обкомунун IV пленумунун шинтпирлеринде онзалап демдеглээн.

Ай санында үнер «Хойлуг кижи каас» деп арын хой ажылын, хойжу кижинин амыдыралын болгаш өске-даа чугула айтырыгларны чырыдар. Бүгү-ле сонуургаан үүлдериннери бо арыдан билип ап, арга-дуржулганарны солчуп болур силер. Ынчангаш чаагадан бижиңер, эргим хойжулар.

Хойжулар, билип алыңар

● ССРЗ-де бүдүрүп турар бүгү зыттың 8—10 хуузун, а Ортаа Азияда болгаш Закавказьеде 40—45 хуузун хой эъди эзлап турар.

● Бистиң чуртта хой сүдүнүң бүдүрүлгези чылда 100 муң тонна ажып турар.

● Революция мурнунда Россияга хойнуң 95 хуузу бөдүүн дүктүг турган. Ам ССРЗ-де бүгү хойнуң 70 хуузу нарын, чартык-нарын болгаш чартык-бөдүүн дүктүг.

● Алма-Ата области «Кастенский» деп уксаажыдылга заводунуң кадарчызы Мукан Конкозов төрүүр чүс хойга онаштыр сески беш чылда 144 хураганны, тоску беш чылда 184 хураганны, а сөөлгү ийи чылда улаштыр 197—197 хураганны дорук-турган. Оон коданында 600 хой бар.

Казахстанның хою 35 миллион чедип турар. Чуртта дүк бүдүрүлдезинің 24 хуузу, хой эъдин бүдүреринің 23,3 хуузу Казахстанга онаажып турар.

● Делегейнің бүгү чуттарында бир миллиард хире хой бар, оон 2,5 миллион азы хой бүрүзүнден-не 2, 5 килограмм дүк бүдүрүнүп турар. Эң-не хөй хой Австралияда—170 миллион. Ында 800 муң тонна дүктү чыл бүрү бүдүрүп турар. Ол черниң хою бүдүн чыл дургузунда даштыгаа дес нажааларга оттаар, кадарбас.

● Чаа Зеландия бир хойдан-на ортумаа-биле 5.2 килограмм дүк кыргып ап турар. Ында эт бүдүрүлгезинге нургулайында 4—6 айлыг хураганнарны ажыглаз апарган. Бо чурт биле Австралияда хой кадарарынга ыттарны калбаа-биле өредип ап турар.

● Делегейнің бүгү чуттарында хойнуң 350 янзы уксаазы бар.

МАЛЧЫННАП ЭГЕЛЭЭНИМ

Бодумнуң күш-ажылчы базымны чолаачыдан эгелээн мен. Механизатор болуп он алды чыл ажылдадым. Бо үеним дургузунда малчыннарның кыштагларынга, чайлагларынга хой удаа чедип, кадарчы кижиниң кайгамчыктыг, солун ижин магадавас аргам чок болган.

1970 чылда Мөңгүн-Тайга районда «Мөген-Бүрен» колхозтуң баштаар черинге билдиришкин киргеи мен. Бир кодан хой хүлээдирип дилеп бижидим. Шыны херек, сүрээдээним хөлчок. Мал ажылынга ажылдап чорбаан механизатор кижи аная таарышпас дээр ирги бе деп сестип турган мен.

Колхоз баштаар черниң даргазы С. К. Шыдыраа болган өске-даа эштер мени деткип, мээн дилээмни хандырган. Дыка-ла өөрөөн мен. Бир кодан хураганны күзүн хүлээп алдым.

Кышкы үеде малчыннар хой оолдаашкынының чымыштыг тевиинге алып, балдыр сыкпайн ажылдап турган чүве. Хою оолдаан, чымыштыг малчыннарны көргеш, ол чаагай үүлеже дүрген кириксеп турганымны чажыргаш канчаяр.

Дараазында кыжын тогдуларым төрүп эгелээн. Мурнуку үеларде хажыызындан көрүп чораан ажылымны ам ийи хол-биле сегирип алган, девидээнимни, сүрээдээнимни чүге ленизээр. Аалым ишти Калдар мурнунда харын хой ажылы-биле таныш, мал ажаар талазы-биле дуржулгалыг чорааны эки болган. Оон ангыда, школа дооскан уругларым база дузалакчылап турганнар. Ол дунгуш хойнуң төлүн хорамча чок алганым—улуг чедиишкин.

Оон бээр чеди чыл чедип тур. Ынчангы хураганым ам улуг хой апарган. Чыл санында көргүзүглерим бедип олур. Ол дээрге, арга-дуржулгамны мөөнеп, мал ажылынга хандыкшыл бергенимниң үре-түнелиг-дир.

Онгу беш чылдың бирги чылында чүс баш төрүүр хойга онаштыр 90 хураганны, бир хойдан 1,5 кг дүк алыр деп хүлээлгени алган кижи мен. А социалистиг чарыштың түңнелин үндүрүп, тиилекчилерни илередип келгенде, мээн көргүзүүм мындыг болду: чүс хойдан—100 хураган, бир хойдан—1,6 кг дүк.

Бо чылдың кыштаглаашкынынга хынамчалыг белеткендим. Малга четчир санныг сигенни кезип, өдекти бөлүп, кыштаамны белеткен алдым. Амгы үеде хой оолдаашкыны түлүк. Хой бүрүзүнден хураган алыр дээш ажылдап тур мен. Хорамча чок. Мындыг чедиишкиннерни чедип алырынче партия болгаш чазактың кижи дээш сагыш салышкыны мени сорук киргеи. Мени, бөлүүн малчын кижини, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнибиле шаннаанынга чоргаарланмас аргам чок.

Чоокта чаа «Шын» солунга парлаттынган Бии-Хемде Ленин орденниг «Кызыл тараачын» совхозтуң болгаш Чоон-Хемчикте «Искра» колхозтуң малчыннарының эгелээшкинин номчуп таныштым. Ол ишчилериниң инициативазын деткип, чүс баш төрүүр хойга онаштыр 95 хураганны, бир хойдан 1,6 кг дүктү кыргып алырымны хүлээндим. Бо сорулганы чедиишкиннинг күүседип, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл оюн төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш күжениишкиннинг ажылдап тур мен.

С. ЧАМЗЫ.

Мөңгүн-Тайга районда «Мөген-Бүрен» колхозтуң хойжузу.

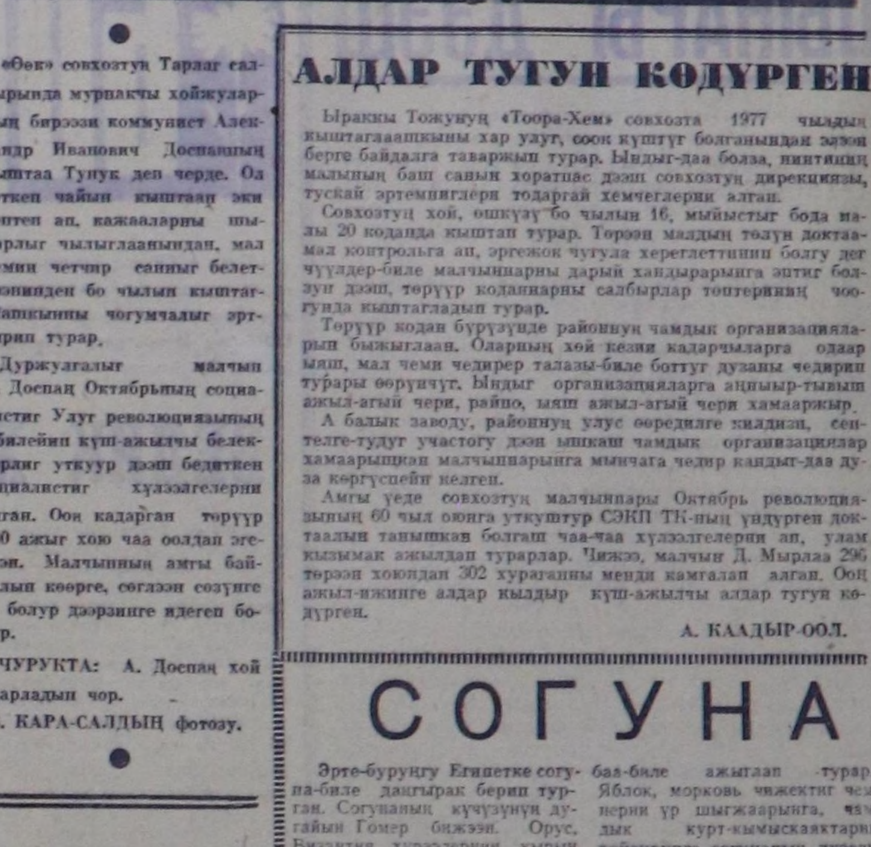

«Өөк» совхозтуң Тарлаг салбырында мурнакчы хойжуларның бирээзи коммунист Александр Иванович Доспанның кыштаа Тунук деп черде. Ол эрткен чайын кыштаан эки септен ап, кажааларны шыпарлыг чылыглаанындан, мал чемин четчир санныг белеткээнинден бо чылын кыштаглаашкынны чогумчалыг эрттирип турар.

Дуржулгалыг малчын А. Доспан Октябрьның социалистиг Улуг революциязының юбилейин күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Оон кадарган төрүүр 500 ажыг хою чаа оолдан эгелээн. Малчынның амгы байдалын көөрге, соглаан созүнге ээ болур дээрзинге идеген болур.

ЧУРУКТА: А. Доспан хой одарладын чор.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

АЛДАР ТУГУН КӨДУРГЕН

Ыраккы Тожунуң «Тоора-Хем» совхозта 1977 чылдың кыштагаашкыны хар улуг, соок күштүг болганындан эвээн берге байдалга таваржып турар. Ындыг-даа болза, ниитиниң малының баш санын хоратпас дээш совхозтуң дирекциязы, тускай эртемниглери тодаргай хемчегларни алган.

Совхозтуң хой, өшкүзү бо чылын 16, мыймыстыг бода малы 20 коданда кыштап турар. Төрээн малдың төлүн доктаамал контрольга ап, эргежок чугула хереглеттинин болгу дег үүлдер-биле малчыннарны дарый хандырарынга эштиг болзун дээш, төрүүр коданнарны салбырлар төптериниң чоогунда кыштагладып турар.

Төрүүр кодан бүрүзүнде районнуң чамдык организацияларын быжыглаан. Оларның хөй кезии кадарчыларга одаар ыяш, мал чеми чедирер талазы-биле боттуг дузаны чедирип турары өөрүнчүг. Ындыг организацияларга аңныыр-тывыш ажыл-агый чери, райпо, ыяш ажыл-агый чери хамааржыр.

А балык заводу, районнуң улус өөредилге хилдизи, сөөлге-тудуг участогу дээн ышкан чамдык организациялар хамаарышкан малчыннарынга мынчага чедир кандыг-даа дуза көргүспейн келген.

Амгы үеде совхозтуң малчыннары Октябрь революциязының 60 чыл оюнга уткуштур СЭКП ТК-ның үндүрген доктаалын таныткан болгаш чаа-чаа хүлээлгелерни ап, улам кызымак ажылдап турарлар. Чижээ, малчын Д. Мырлаа 296 төрээн хою-дан 302 хураганны менди камгалап алган. Оон ажыл-ижинге алдар кылдыр күш-ажылчы алдар тугун көдүрген.

А. КААДЫР-ООЛ.

УКСАА ЭКИЖИДЕРИНГЕ ХАЙГААРАЛДЫҢ ДУЗАЗЫ

Республикада бир миллион ажыг хой бар, ынчалза-даа оларны продуктулуг чоруу ажок чавыс—хойнуң дириг дензиин чүгле 40, дүгү—2,2 килограмм, төрүүр чүс хойдан сезен четпес төлү ап турар бис. Мындыг чавыс көргүзүүлер соолгу он чылдарда көдүүнде өскерилге чок артыш турары дүвүренчиг.

Көдээ ажыл-агыйның бо чугула адырын көдүрер дизе, хойнуң уксаа шынарын экижидип, Тывага тускай уксаалыг хойларны тургузары чугула. Ындыг хой тус черниң агаар-бойдузунга таарыжыр-биле кады бедик продуктулуг болур ужурлуг. Амгы үеде Тываның хойлары—тус черниң бөдүүн дүктүг малы-биле өскээрген эвкелген нарын болгаш чартык-нарын дүктүг хойлаының хөлчок холушкак хайнактары. Шак мындыг малдан эң дээре шынарлыг хойларны шилип, оларны үндезин кылдыр алган, чаа коданнарны селекционер-зоотехниктер тургулар апаар. Бо ажылды чорудун турда, чугаажок-ла, хой бергедөшкиннер таваржып кээр, ынчангаш кожаларывыстын — Красноярск, Алтай крайларының, Забайкальеким тускай эртемниглериниң арга-дуржулгазынга даяныа эки.

Тыва хой тус черниң кадыг-берге агаар-бойдузунга дыка таарышкан. Ол—кыштын улуг соогун, хадын-даа, чайның хөлчок иниин, ховар эвес болгулаар кандаашкынларын-даа, дагларга кадарарга бедиктиг солчуушкунун-даа шыдамык эрттирип турар. Ол—чем даллдавас, кожын ийи ышкан касканнан чораан, одардан чемни тып чиптер. Шак мындыг биологтуг онзагай үүлдери тыва хойну нарын дүктүг хойлардан артык эки шынардыг болдуруп турар.

Ынчалза-даа Совет Эвилелиниң өске-даа областарынга бедик продуктулуг нарын дүктүг хой ажылының тус черлериниң байдалдарынга таарышкан бөдүүн дүктүг хойларга үндезилен тургустунганын сагыындырып каары чугула. Тускай эртемниглер ынчан чүүү көргекил? Хойлар тус черниң агаар-бойдузунга болгаш өстүрер байдалдарынга таваржыр чугула биологтуг шынарын чидирип, суларгай кошкан апаар болган. Ийи чугула салдар бо хорадыг үүлдү болдуруп турар. Биредде, уксаажыдылга ажыл-агый черлериниде элитаны — бүдүрүүчү кошкарларны болгаш төрүүр хойларны хөлүн эрттирип эки байдалдарга тургузуп турары. Янзы-бүрү чемнерни кедергей хой чин турар болгаш олар чер оттаан шыдавас, каскан-ап билбес апаар. Хураганын хозар, эмзирбес хойларның төлүн хүлээп ап, «кылымал» ёзуга өстүрүп турар.

Ийиде, бонитировканы чаптыс талалап кылып турары. Ынчан маадын чүгле даштыкы хеварин барымдаалаан, оон ажызының болгаш физиологтуг онзагай үүлдерин тоовайн эрттирип турар.

Ындыг чазыгларның түңнелинде агаар-бойдустун берге байдалдарынга шыдамык эвес, одар чеминге тотпас, сүдү эвээш, төлүн тоовас хойлар ковудээр. Эң ыдаңгыя уксаажыдылга одарларынга ындыг малды шуут тудун болбас. Тываның хойлары чер оттаар болгаш чылды оттур ажык черге турар чүве болганда, үстүнде аныттынган чазыглар чаа уксаа хевирлен турар өйде улуг хораны чедирер.

Өстүрерге ажык чок хире кошкарларны болгаш хойларны кандыг демдектерни барымдаалап тодарадырыл деп айтырыг тургустунуп кээри чугаажок. Малчыннар, тускай эртемниглер бо айтырыгның харыызын билир ужурлуг. Кол тодарадыкты үүл болза одарга, девээлеп турда, чемгерилге үеэинде малдың ажызы бодур ужурлуг. Бодунуң төлүнге хамаарылгазы база чугула үүл-дүр.

Чем чедишпес ышкы үеде хойнуң денизи, дүгүнүң хемчээли оон оттаан чорда, коданга чемгерилге үеэинде ажы-чаңмыдан дорт хамааржыр дээрзи дуржулгалардан илерээн. Оон ангыда база бир дорт харилзаа бар: шагжа азы коошпалардан чемни эки чиир хой одарга база хой оттуу тып чип, дүрген тодуп ап шыдаар. Ынчангаш малдың коданга чемненирин хайгаарап көрүп турган, өстүрүп болгу дег хойларны шилип ап болур-дур.

Шагжага, коошпага белеткеп каан чемге чеде бергеш, дораан чип эгелээр, өскээр чардыкпайн, тоткуже азы ында чем тонгуже чедир үзүксоксаал чок чемненир хой бистин байдалдывыска таарымчалыг. Ындыг хой хардыг одарга, соокта безин ол ажызын салбас: аная кайган, азы хей маннавас, таваар, хой күш үндүрбейн, касканнан оттаар. Коданга чем чип турган, ынай-бөөр маннан, үзүктелдирип чемненир хой одарга база-ла ындыг чаныг: аная тура ийикпе азы кылаштап турган хой үе чидирер, харда казып алган черниң ондун төндүр чивейн каантар.

Оолдаашкын үеэинде төрээн хойларның ажы-чаный, хураганнарның өзулдезин үргүлү хайгаараары чугула. Төлүн тоовас, сүдү эвээш хойларны сактып алган, өстүрүп, уксаазын экижидер дээн хойлардан ангылаза чогуур.

Мындыг шиилгелерни хойжулар чорудар дээрзи билдиптир. Бир-тээ олар хүниүнде малын кадарып, ажаап турар, хой бүрүзүн таныр, бөлөр чүве болганда, тус-тус хойларның ажызының дугайында үнелел бээрде кол соок малчынга онаажыр. Тускай эртемниглер уксаажыдылга ажылының чугула талазы болур бонитировка болгаш бракталашкынны чорудун турган, оны бодаар ужурлуг. Үстүнде чугаалаанывыс хайгаараалдарны чорудары берге эвес, хой күш-даа, үе-даа негевес. Ынчалза-даа ол чугула херек—мону тус черниң бедик продуктулуг уксаазын өстүрер сорулгалыг ажыллап турар кижи бүрүзү билзе эки.

«Ажы-чаң барымдаалаар» шилилге үеэинде оттаан бөлбес азы толунге каржы-даа болза, өске талалары-биле эки, көрүштүг хойлар ылгалып чыдып каарычдан корткан херээ чок. Ындыг мал тус черниң байдалдарынга таарышпас, перспектива чок болгаш хой ажылынга уксаалыг өскеги тургузарынга чүгле шаптык болур.

А. СЕГАЛЬ,

биология эртемнериниң кандидады.

Кызыл.

СОГУНА

Эрте-бурунгу Египетке согуна-биле дакгырак берип турган. Согунаның күчүзүнүн дугайын Гомер бижээн. Орус, Византия хүрээлериниң кырын согуна дүрзүлей кылып турган. Согуна дугайында, оон күжүнүн болгаш дузазының дугайында тоолчургу чугаалар хой.

Биеэде грузин улус чаш уругларының мойнунга согуна чыпшыр даараан посту баглеп каар турган — думаа-хапаа белен дегбес деп. Индийлер база ындыг. Рим дайынчылар шавао халдаашкынче кирериниң мурнунда согуна дайнаа алыр турган—дайынчыларны хей-аът болгаш күш-ышдал киирер дээш.

Эрте-бурунгу Египетке Хеопс фараонуң пирамидазын тударынга муң-муң кулдарны чангыс черге мөөнээн. Ынча хой кижи чымлган ышкамбушкүм болгаш ыяш черге ыяны-бүрү аарыг дораан-на хөрлээлей берип болур турган. Ынчалза-даа ол хой чонга хүниүн-не согуна бераан турганындан аарыг пептеревейн турган.

Согунаның күчүзүнүң чажыды чүгле бистиң үеде илереттинген. Томск университетиниң профессору Б. П. Токин 1928—1930 чылдарда согунадан стафилококк, стрептококк, туберкулез бацилларын, тиф тымыдырыкчызын болгаш өске-даа микробтарны узуткаңнар будумед» тып алган. Оон адын фитонцид дээр. Фитонцид балыгны база эвиртип шылаар. Фитонцилтен кылган сатиини деп эм-биле дизентерияны эмзээр. Фитонцидти көдээ ажыл-агыйда, аъш-чем үлетпүрүнде болгаш черле амыдыралда кадбаз-биле ажыглап турар. Яблок, морковь чижектиг чемнерни үр шыгжаарынга, чамдык курт-кымыскаяктарны хойзурунга согунаның дузазы улуг. Оон эң-не эки чүвези—согуна чиген соонда кижиниң аскынга микроб артпазы.

Согуна дугайында чамдык үүлдерни билип алыры мраҗузак черге чоруур хойжу кижиге черле артык эвес.

Согунаның погаан сыны-биле ары шаккан азы ымыраа ызырган черни дүрбүптерге, аарыры дораан-на чиде бээр.

Суг-думаалай берген кижи согунаның чулуун сысказы, ону хөвенге сиирген, думчукка суп алыр. Бир хүн дургузунда каш-даа катап ынчаар.

Бижек дадара берген болза, чара кезип каан согуна-биле дүрбүптер. Хирите берген хеп аймаан—сумка, кур, торептер, ындык болгаш өске-даа эдилеллерни—база оон-биле аштап ап болур.

Согунаны быдаже каарда баштай бичин салага хаарын алыры чугула. Ынчан оон амданныг будумедлери хөвээр артар.

Согунаны хаарарда далганга боран алыр, ынчан өртүүмес, алдынналчак болгаш дайнаарга догдургайным турар апаар.

Согунаны даштыгаа доңуруп алгаш, эргизерде соок сутта суп каар.

Согуна доораарда бижектиг соок сутта суп алырга, карак ажывас. Бижектиг бажыгга бичин чымчак хлеб шиштеп алыр болза, база ажырбас.

Согунаның ажыыл чидирерде, доораш, сутта каш катап чүптер.

МОГАВАС ПОЧТАЧЫ

Хертек Седенович Тас-оол «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырының почтачылы. Кыштың соогунда, чайның изиннде болунуп кара сумказын чүктепкеп, хойжу аалдар кезип, барык 20 хире чыл яштинде ажылдап келген. Хүн үнер, даң адар — аъттыг, чадаг, машиналыг ажылчы чонуун чагыткан солун, сеткүүлүн, чагаазын чедирер дээш чоруптар.

Тас-оол чүгле солун, сеткүүл, чагаа чедирери-биле кызыгаарланмайн, кадарчы кижи бүрүзү чагыдылгалыг турзун дээш чон ортузунга тайылбыр ажылын чорудуп турган, оналшкан аалдарының ажыл-ишчилериниң барык шуптузу чагылгалыг турарын чедип алган. Оон-биле кады ол чон ортузунга парлалгада чаа үнген солун үүлдерни дүрген тайылбырлап чедирер агитатор хүлээгелиг.

Хертек Седенович салбырда хой-ниитиниң ажылынга идепхейлиг киржип турар. Ол Бардык кезээ Совединиң депутады, салбырда улусчу контроль бөлүүнүн дарганы. Кызымак ажыл-ижи дээш хөй удаа шаннаалып, мактаалып келген. Хары алдан эшкан-даа болза, ам-даа ажыл-ишке кызымак эвиктарма үдегер-чижээн көргүзүп чоруур.

ЧУРУКТА: почтачы Х. ТАС-ООЛ.

Х. МОҢГУШТУҢ фотозу.

ТӨЛЕПТИГ САЛГАКЧЫ

Бояровка биле Кундустуг аразында орук-биле чоруп орган кижи ырак эвесте чаа бажыңны, кажааны эскербес аргажок. Февраль эгезинден бээр бо кыштагга чымыштыг үе — хойнуң массалыг оолдаашкыны эгелээн.

«Октябрь 30 чылы» колхозтуң код зоотехниги Павел Петрович Москаленко ол кыштагда малчынның аалынга аныяк сакманщик кыс Галя Салчакты эвкелген. Оон-биле кады комсомолчу путёвка-биле Наташа Намчал-оол база чедип келген.

— Бажынче киривер, кыстар, малчыларга өөрүүр улус бис, жиилдаар кижилерни улам хүндүлээр бис — деп, Бады-Хөө Дивиевич Кажин чугаалаан.

Келген кижилерни олурарынче чалаан, малчын дашкаар үнүп келген. Хой оолдап турарын, хой бүрүзүнден хураган алыр дээш харыысалгалыг аныарын сагыынган, малчын дуурээн. Ол Кызыл-Чыраанын делгем одарларын дескиндир корген.

Малчын Бады-Хөө адазы Дивии Баазановичии база катап сагыынган. Эвээн хой чыл бурунгаар ол адазынга дузалакчылаары-биле чедип келген. Кадартының чуртта орар бажыңы-даа, малының нажаазы-даа эрги, бустун дужер чеде берген болган.

— Ажырбас, оглум, ажылгыр болзунда, дадыкан болзунда, бо бүгү четкестерни бодуң холуң-биле эдип, хойдан хураган бүрүзүн менди доруктурар аргаң тыптын кээр. Мен чеден хар чедип, кырып келдим, ажыл-агыйның удуртукчулары-даа салгакчың өөрет дээр-дир — деп чугаалаан. Оон Бады-Хөө ийи холун бераешгеш, ажылдап киривкеп. Ол бажыңын сеңтээп, кажаазын эде кылган. Чайын сигенни кезип, өдээн болуп алган. Оон-биле чергелештир адазының байлак дуржулгазын шиңгээдип алган. Ажылгыр болгаш чүвеге өөренгичел кижиниң күш-ажылы кезеде үре-түнелдиг —ол баштайгы чылында-ла чүс баш төрүүр хойга онаштыр 119 хураганны алган.

Ол чылларда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң малчыннары хойну кыжын эвес, а чазын оолдалып турган. Чер чылый бергенде төрүттүнген хураганнар барык хорамча чок, бүрүү-биле камгалаттынын турган. Харын-даа чылыг кажаалар хереглеттинмес, а чамдык малчыннар сакманщик беаин чокка хураганнарны боттары дорутурун ап келгеннер. Ындыг-даа болза, чазын төрүттүнген хураганнар келир чылдын кыжын менди ажып шыдаалзын Бады-Хөө Дивиевич эскерген. Ол оон чайлаарының арганын дилеп эгелээн.

Б-Х. Кажинге колхоз баштаар чери чаа бажың, чаа кыштаг тудун берген. Ол эргижирээн аргадан ам-на уштунар болап алган.

— Павел Петрович, кус-даа келди, хойнуң тарын бооздылгазын амдан эгелее кандыгыл? Мен-даа хойну кыжын төрүдер деп бодап алдым.— —деп, ол зоотехникке чугаалаан.

Часкы оолдаашкының ужуун зоотехник кончуг эки билир. Ол эгелекчи сапалга каттынган.

Баштайгы чылда Бады-Хөөнүң көргүзүү чер албаан. Чүс хойга онаштыр 67 хураган болган. Ынчалза-даа сорукту малчын хойну кыжын төрүдер дээн күзелинден ойталаваан. Чедиишкин ыяш-ла турарынга бүзүрээн.

Хөй-хөй дүпперин Бады-Хөө уйгу чок эрттирген. Ажылдан келбен. Чамдыкта пенсионер адазы кээп, оглунга арга-сумеци берип, ажылжинге дузалажын турган. Дунмазы Сергей дыштанылгаларда келирге, хойну аная кадарткаш, чаш хураган турар-кажааларны, шагжаларны кылын алган.

Ол чайгы үеде витаминниг сигенни хойу-биле белеткеп алган. Хураганга чугула чемнин курлавырын четчеткеп. Сакманщиктиң дузазы улуг деп, белеткел үеэинде билген. Оон ангыда торүүр хойларны ханчаар ажаарын доктаамал өөренип келген.

Бо бүгү күш-ажылдың түңнели шынап-ла бедик болган. 1975 чылда чүс башка онаштыр 94 хураганны алган. А планында 85 баш.

Бады-Хөө Дивиевич ол чедиишкинге ооңгуваан. Дуржулгалын улам моөдилээн, малының чемин четчир кылдыр белеткээн, өдээн база бөлүп алган. Ынчангаш, эрткен чылын ол чүс баш хойдан 107 хураган алган. Районда эң дээре көргүзүг!

Бо хүшерде Бады-Хөө Кажинин кыштаанда хой оолдаашкыны түлүк. Сакманщиктер Галя Салчак биле Наташа Намчал-оол олар хураганны чидирит чок өстүрер дээш кызымак ажылдап турарлар. Бады-Хөө биле Лиза Кажиниериниң кадартан хоонуң байдалы эки. Ыраш холлаш үзе оолдаптар. Төрээн хойларның хураганы менди. Олар СЭКП ТК-ның бүгү совет улуска Чагаазын таныткан Бии-Хемде «Кызыл тараачын» совхозтуң болгаш Чоон-Хемчикте «Искра» колхозтуң эгелээшкинин деткээнгер.

«Октябрь 30 чылы» колхозтуң хоочун хойжузу Бады-Хөө Дивиевичиниң ат-сыны республикада сураглыг. Хой ажылының ол мастери «Тыва АССР-ниң алдардыг малчыны» деп атты чаалаан алган болгаш чоонта чаа Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлүг бижиг-биле шаннаткан.

У. ПОПОВА.

КЕМЕРОВО ОБЛАСТЬ. «Кузбассуголь» бүдүрүлге каттыжышкынының «Октябрьская» шахтазында Ю. П. Черепова баштаткан арыглал бригадазының дагжылары Улуг Октябрьның 60 чыл оюн төлептиг уткуур деп партияның кыйгырыынга күш-ажылчы чедиишкиннер-биле харылаанар. Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киришкеш, коллектив юбилейге чедир пландан ажыр 50 муң тонна одаар үүлүү казып тыварын хүлээнген.

Чыл эгезинден бөөр бригада 13 муң тонна хөмүр-дашты немей казып үндүрген.

ЧУРУКТА: (солагай талазыдан оң талазынче): даг ажылчыннары М. Д. Мачалин, Г. М. Дианов, бригадир Ю. П. Черепов, даг мастери Н. Е. Шилин болгаш звеночу, чурттуң хүндүлүг шахтёру И. Я. Реттих олар.

А. КУЗЯРИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы

ПАРТИЯНЫҢ АЙЫТКАН УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

БАМ-ДА СУУР

Хөй квартираларлыг чеди бажынның тудуу Байкал-Амур магистралының чөөн талакы участогунда демир-оруқчуларның Солони суурунда эгелээн. Улуг Октябрьның 60 чыл оюнуң чылында тыптып келир кудумчуну БАМ-ның тудугжулары Юбилейная деп адаарын шиитпирлээн.

— Партияның XXV съездизинин хүннеринде БАМ-га барып ажылдаар баштайгы десантыны дерээн бис — деп, «Таджикстрой—БАМ»-ның специализастаан тудуг-монтаж эргелелиниң профэвилелиниң тулуг комитединиң даргазы И. В. Андреев чугаалаан. — Эрткен үеде хөй үүлдер кылдыган. Коллектив юбилейлиг чылда шалынчы ёзу-биле ажылдан турар. Чыл планын Октябрь байырлалынга чедир боттандырып доозарын шиитпирлээн.

Анатолий Шелупановтуң комсомолчу-аныяктар бригадазы Солони хемниң эриинге барып дүжүртүнүпкенде, долгандыр кижи базып көрбээн тайга чыткан. Чыл четпес үе эрткен, ам ол черлер танытынмас кылдыр өскерилген. Дыттаанып болгаш шивилериң ногаан ойманда тудугжуларның шеверин сууру. Бажынар суг дамчыдыгалыг, төп одалгалыг. Амгы үениң иниги ажыглалдың чараш бажынарын: клубуту, амыдырал хандырылга комбинадын, почтаны, садыг черлерин тутган.

Хабаровск крайның Солони сууру.

ДЕЛЕГАТТЫҢ АЖЫЛДАП ТУРАР ЧЕРИНДЕ

Улуг Октябрьның 60 чылынга алдар кылдыр 1977 чылдың планын болгаш социалистиг бедик хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир дээш чарыштың хей-аьт киирикчилери Белоруссияның чер болганында СЭКП-ниң XXV съездизинин делегаттары болуп турар. Оларның аразында Минскиниң Октябрь революциязы аттыг станок тудуушкун заводунуң шуткукчу ажылчыны В. У. Сивый бар.

— Партияның съездизинин соонда эрткен чыл бистин заводка чедиишкиннерлиг чыл болган. Сан-биле башкарар программалыг тергиин дээн аар станоктарны коллектив бүдүрүп эгелээн. Оларны бүдүрери «1976—1980 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол угланыышкынны-биле» көрдүнген — деп, ажылчын чугаалаан. — Чопдурулга-фрезерниң ындыг станок бүрүзү хары угда ажылдарның улуг комплекизин күүседир. Мурнунда төлевилеттинген чаа 40 станоктуң орнунга заводтуң коллективи Улуг Октябрьның юбилейинге чедир 60 ындыг агрегаттары кылыл үндүрер деп сөзүн берген.

Ажылчының иниги херекке салыышкының алыр болза, ажыл шагын чоп ажыглан база специалистер-биле демнежип турарының ачызында Владимир Устинович күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедидер аргалыг болган. Ол — хүнде бүдүн чартык, ийи норманы күүседип турар.

Съездиниң делегадының ажылдан турар шуткулга цегиниң бүгү коллективи иниги заводтуң социалистиг чарыжының мурнуу одуруунда чоруп турар.

Минск.

КОЛ ЧҮВЕ—ШЫНАР

СЭКП-ниң XXV съездизинин соонда эрткен чылда Армэлектросвет» бүдүрүлге каттыжышкынының коллективтери күш-ажылчы бедик сорулгаларны салып алган. Бүдүрүлгенин ажыктыын бедидер болгаш кылыглардың шынарын өжүдер деп, партияның кол чагын күүсетишаан, ол коллективтер 1976 чылда Шынар демдектиг кылыглар саның барык 40 хуу ковудеткеш, бир янзының рекордун тургускан. Хүндүлелдин беш адырлары-биле маркалган продукцияның 117 хевирин ам ол бүдүрүлге чери кылып үндүрүп турар.

— 1976 чылдың түүнелдерин барымдаалап, каттыжышкынны СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаан, бистиң күш-ажылчы чедиишкиннериивисти партия болгаш чазак бедии-биле үнеледи — деп, бүдүрүлгениң директору Б. Конвоян чугаалаан. Ол чорук чырык техниктериниң күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүүн хайыыктырган.

«Армэлектросветтиң» коллективтери бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алган. Чижээ, техника-экономиктиг бүгү көргүзүглер талазы-биле күрүне планын күүседирин хуусаазындан бир неделя мурнады доозарын шиитпирлээн.

Ереван.

САЛРЫГ АЖЫЛДАЙ БЕРГЕН

Улустуң тоолдарының мадыры, черин суггарарын күзеп чораан беду бүткен мадыр Фархадтың хүлер дүрзү-левири Орта Азияның Чирчик хемиңде тудуп турар гидроэнергетиканың эң улуг дээн комплекизинин сөөлгү каасталгазы болу берген. Чарвак хемде бедик плотинаның чалын СЭКП-ниң XXV съездизинин ажыттынарының бүдүүзүнде кылып дооскан. ГаньШань даанның баарында чатты берген кылымал далайда ийи миллиард кубометр суг чалгып чыдар. Ол дээрге үш чүс муң гектар үнүш-дүжүткүр черин суггарып шыдаар суг-дур. Часкы-күскү үеде үезинде суг хөөлбөөнге чыылган буянныг сугнуң ачызында Узбекистанның хөвен өстүрүкчүлери эрткен чылын тулган дээн хөвен дүжүдүн ажаап алган.

Ынчалзажок ол гидротудугнуң ийиги мергежчиг база бар. Чүл дээрге, барык 170 метр бедик плотина доза турупкан Чирчик хем электростанцияның турбиналарын база хөделдирип эгелээн. Амгы үеде бирээзи-де 150 муң киловатт-шак күчүлүг дөрт энергоблоктуң шуптузун төлевилелде көрдүнген күчүзүнге чедирген.

Ол гидрокомплекстин тудуун дооскаш, «Чарвакгэстудугнуң» коллективи ол-ла хемниң алдыы агымында улуг ажылдарны кылып эгелээн. Эрткен чылдың төнчүзүнде анаа Ходжикент ГЭС-тиң үш энергоблогун ажылдадып киирпикен. Чирчик-Боосуй саарыының сөөлгү, он тоску станциязының таваанда бетон салып эгелээн.

Ходжикент, Узбек ССР.

(СЭТА).

НОМНУ — ЧОҢГА

ПАРТИЯ болгаш чазактың доктаамал сагыш салыышкынының ачызында, бүгү чурттаазы-биле бир дөмей, бистиң республикада ном парлаалгазы, ону чон өргүүнге тарадып садарының иниги хемчээли чыл келген тудумна өзүп, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге номнуң ролю кажангызыдан-даа эртык бедик болуп турар. В. И. Ленин совет эргечагырганың баштайгы чылдарында-ла мынча дээн: «Ном чокта билиг чок, билиг чокта коммунизм чок». Ынчангаш чаа номнарны белеткеп, парлап үндүрери, оларны чон өртүүнүнге пропагандалап тарадыры — улуг харысалга.

СЭКП Тыва обкомунуң республиканың ажылчы чоннарының мурнунга хүн бүрү салып турары сорулгаларны удуртулга болдурбушаан, ажылчы чоннарны коммунистиг ёзуга кижизидериниң, хоорайның болгаш көдөөниң ажыл-ишчилериниң бүгү күжүп улус ажыл-агыйының планын хуусаа бетинде күүседириче мобилизастаарының херээнге биче эвес улуг-хуузун ном үндүрер чериниң, ном садыының болгаш полиграфия ажылдакчылары киирип турар.

1976 чылда 68 аттыг номнарны 443,6 муң экземпляр тиражтыг кылдыр парлап үндүрген. Оларның иштинде чечен чогаалдың тиражы — 75 муң кезек, а уруглар номунуң тиражы — 128 муң кезек, 10 ажыг аттыг номнар үнген. Иниги билигниң школаларынга өөредилге номнарын чылдың-на хуусаазындан эрте үндүрүп турар. Парлап үндүрген номнарның идейлиг утка-шынары, тематиказы база чурук-каасталгазы экижип, олче кичээнгейни хүн бүрү күштелдирип турар апарган.

НОМ ҮНДҮРЕР чериниң тематиктиг плэйының улуг кезиинде СЭКП-ниң XXV съездизинин шиитпирлерин пропагандалап, бүдүүлгениң мурнакчыларының маадырлыг күш-ажылын чугаалап турар. Номчукчуларын сонуургалы улам-на өзүп турары билдингир. Номчукчулар чечен чогаал номнарының арынарындан чаа маадырларын өөрхевирлерин, сайзырангай социализмниң болгаш эртемтехниктиг дешилгенин амгы үезинде чаа кижиниң дугайында хөй үүлдерни билип алыксан турарлар. Шынан-ла номга сонуургал, аңаа хөй талалыг пегелде, ону херек кылында хандырар аргазындан орап чок мурнаан. Ол ындыг болур-даа ужурлуг. Чүге дээрге ном болза, эртем-билигниң база байлак дуржулганың пептередикчизи, кижилериң эң мерген болгаш чаагай күзел-бодалдарының илередикчизи болгай. Мынчангаш ол номчукчуга эң үнелиг болуп турарының ужурунда республика типографиязының коллективи 1976 чылда бодунга алган социалистиг хүлээлгезин чедиишкиниг күүседип, парлалга продукциязын сайгарар планын 100,9 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын 101,7 хуу кылдыр боттандырган. Пландан ажыр 3800 рубльдің парлаалга продукциязын сайгарган. Н. В. Корницкая, П. О. Ондар, И. И. Пономарева, Б. И. Потапов, И. И. Заворотная болгаш өске-даа ажылчыннар күш-ажылдың бедик көргүзүглерин чедип ап, эрткен чылдың социалистиг чарыжынга мурнакчылар болган. 1976 чылда бистиң республиканың ажылчы чоннарынга 855,3 муң акша түүнүг хөй янзы чоннарны тарадып саткан азы пландан ажыр 12 муң рубльдің ном барааны саттынган. Ол чылда «Номну — почта-биле» деп чорудуушкун ёзуга-ар хуузунда садыг алыкчыларга 7036 рубльге номнарны чорудуп берген.

НОМНУ пропагандалазарының болгаш массалыг тарадырының бир дөштиг хевири 1965 чылдың мартта РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпирин ёзугаар турган Бүгү-россияның ном лотереязы болур. Ном лотереязының ачызы-биле чурттакчы чонга хөй ном-нар саттынган болгаш түгле 1976 чылда 59 муң рубль түкте ном лотереязы тараттынган азы планы 121,4 хуу күүсеткен.

Бо адаанывыс каш савнар, фактылар болза Тываның ажылчы чоннарының культуруг амыдыралы кайы хире хөгжүн сайыраанын база совет улустуң номга улуг хандыкшылын улам тода бадыткан турар-дыр.

1976 чылда тыва школаларга хереглээр 18 аттыг 199 муң экземпляр өөредилге номнарын чогуур хуусаада парлап, чырыкче үндүрген, ном үндүрер чериниң база типографиязының коллективтери чогуур шаңнал-маңгалды РСФСР-ниң Ном үндүрер чер-лер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединдеп алганнар. Номну чонга пропагандалап, тарадырының талазы-биле улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң онгу беш чылының баштайгы чылында Барыын-Хемчик, Өвүр, Тожу, Мөөгүн-Тайга база Кызыл районнарының райпо баштаар черлери багай эвес ажылдап, чон өртүүнүнге ном тарадып садарының планнарын ажыр күүсеткилээннер. Чыраа-Бажы, Сүт-Хөл, Чаа-Хөл, Арыг-Узуу, Өөк, Элегес база Кур-Чер рабкооптары ном садарының чыл планнарын ажыр күүсеткен.

Чон өртүүнүнге номну тарадып, пропагандалаар талазы-биле ажылдың кошкаандан база ном садыгларының багай ажылының түүнелинде Чоөш-Хемчик, Улуг-Хем, Бии-Хем, Таңды, Каа-Хем районнарының райполары номну садып тарадыр планнарын күүсетилээн. Ол-ла районнарның дедиизээринде чурттан, ажылдан турар малчыннарның өртүүнүнде ном тарадылгазы кончуг багай организастаттынган. Ном садыының ажылдакчылары ном тарадылгазының ажылынче шынгыы кичээнгейлиг болуп, үстүнде бар четнестерни дарый эдип, чөгүүр хемчегленни алыры чүгүлү.

НОМ ҮНДҮРЕР чериниң болгаш типографиниң коллективтери 1977 чылдың баштайгы айларында багай эвес ажылдаанар. 1977—1978 өөредилге чылында тыва школаларга хереглээр өөредилге номнарын белеткеп, парлап үндүрер талазы-биле түүнелдер эки. Амгы үеде бешки К. Д. Симчиттиң тыва школаның белеткел аныгына «Уҗүүлелдиг бижилгелин», Бойдус болгаш кижиниң күш-ажыл чорудулгазының талазы-биле 1, 2, 3 класстарның өөреникчилериниң «Хайгааралдар демдегледдерин», А. М. Белек-Баярның үшкү класстың «Тыва дыл», Б. Л. Ондарның «Тоорон чугаа» (үшкү класстың номчулга ному), 6—7 класстарның «Тыва дыл» номнарын 10 ажыг муң кезек кылдыр парлап үндүрген. Бо талазы-биле ажыл кидин тулук уламчылавышаан. Февральда О. К. Саган-оолдуң уругларга бижээн «Ийи тоожу», баштайгы удаа чогаалчы Джанси Кимовконың «Сукпай хемниң уруулары» деп тоожузун, Владимир Сереп-оолдуң, Куулар Сүттүг-оолдуң шүлүктери база бичии уругларга Бичи-сол Ондарның рассказтарын орус дыл кылырга ном кылдыр үндүрген. Бичии уругларга ханы кижизидикчи утка-шынарлыг, уран-чечен, бедик идейлиг номнарны бижип белеткээрин бистиң чогаалчылардан дилеп, четтикпейн маңан турарыысты ажыы-биле чугаалаар аңаар бис. Шынан-ла тыва дылга бижиттиниң, парлап турар уруглар чогаалы амдаа экзош дээрзин чугаалаар ужурлуг бис.

Парлалга продукциязының шынарын экижидер, ону парлаар, садып сайгарар ажылдарда бар четнестерни чайладыр талазы-биле база Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чылынга уткуштур бедик идейлиг, утка-шынарлыг номнарны база парлалганың хөй-хөй янзыбүү продукциязын чонга баараалгадын бөөр дээш чаа социалистиг хүлээлгелерни Тывадың ном үндүрер чериниң, ном тарадыкчыларының болгаш полиграфия үлетпүрүүнүң ажылдакчылары алгаш, эрес шудургу ажылдан турарлар.

К. БУДУК-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргеленнин начальнигы.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Тодаргай көргүскен

ЛОНДОН. (СЭТА). Англияның тайбыга ынакшылдыг күштериниң харызаа болгаш аңаа болган конференциязы чавырлыышкын дээш, улустар аразында бот-болуп билчир чорукту болгаш кады ажылдажылганы ханыладыры дээш демиселге Англияның тайбың талалакчыларының бызыгып турар чангыс эвин тодаргай көргүскен. Аңаа политиктиг партияларының, профэвилелдериниң, тайбың талалакчыларының организацияларының төлөөлекчилери киришкен.

Биетин конференциязыс делегей байдалының таарымчалыг үезинде болуп эртип турар-дыр деп, Великобританияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Г. Макленнан бодунуң чугаазында медеглээн. Хельсинкиге болган чөвүлел хурал делегей харызаалаарының хөгжүдезинге чаагай салдарны чедирген, тайбың дээш демиселди калбартырыңга болдунар аргаларны ажыткан деп ол чугаалаан.

Тайбың дээш, чаа дайынның айыылын чайладыры дээш демиселге Совет Эвилелиниң улуг ролюн ВКП-ниң Чиңгине секретары онзалап демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң Тулага болган байырлыг хуралга чугаазы онза ужур-дузалыг болуп турар. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлыышкыны деп чүл дээрзин Л. И. Брежнев ханызыбыле тайылбырлаан, Совет Эвилели агрессияның оруунче кажан-даа кирбес дээрзин онзалап демдеглээн деп ол чугаалаан.

Великобританияның коммунистери тайбың дээш демиселди идепкейжидери-биле боттарының күш чедери бүгүле түүлдерни кылыр деп, Макленнан демдеглээн.

Иниги Европа чөвүлел хуралы «соок дайынны» улуттаан деп, парламент кежигүнү дейбориет Дж. Лэймонд медеглээн. ССРЭ Барыын чүктүн чурттарынче халдаарын бодавайн турар дээрзин уламна хой сапныг англичаннар билип турар деп ол чугаалаан.

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың киржикчилери—күрүнелериниң төлөөлекчилериниң Белградка болур ужуражыышкынының чугулазын Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң чиңгине секретары Р. Чандра онзалап демдеглээн. Делегейниң бүгү чурттарының тайбыга ынакшылдыг күштериниң чангыс эвиниң улуг ужур-дузалыын ол айыткан.

Англияның машинистериниң болгаш кочегарларының профэвилел каттыжышкынының чиңгине секретары Р. Бактон, Лондон университетиниң профессору Э. Буроп, тайбыга ынакшылдыг күштериниң харызаа бөлүүнүң даргазы А. Ломас олар конференцияга чүве чугаалаашы, тайбың шимчээшкининге чоннуң калбак бөлүктерин хаара тударының чугулазын айыт-пышаан, тайбын дээш демиселдиң ажылчы чоннарның чаагай амыдыралы дээш демисел-биле чарылбас харызаалымын онзалап демдеглээн.

Л. КОРВАЛАН — РИМДЕ

РИМ (СЭТА). Италияның Компартиязының ТК-зының чалааны-биле ыпда чеде берген Чилиниң Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Луис Корвалан Италияда аян-чоруун үргүлчүлеп турар. Партияның даргазы Луиджи Лонго баштаан ИКП-ниң делегациялы-биле болгаш ИКП-ниң Чиңгине секретары Энрико Берлингуэр-биле, а ол ышкаш италь парламентиниң ийи палатазының даргаларыбыле база Италияның демократтыг партияларының удуртур ажылдакчылары-биле Луис Корвалан ужуражкан.

ЧКП-ниң Чиңгине секретары болгулаан беседаларга үнедээшкинни бербишаан, Пиночеттиң диктатуразынга удур туржуп турар Чилиниң депшилгелиг күштери боттарының деткин турарын Италияның демократтыг партияларының удуртукчулары бадыткаан деп, журналистер-биле беседазынга медеглээн. Амгы үеде чили улустуң демисели-биле делегейниң эң-сеткил каттыштырылгазының кампаниязын улам-на калбартыры эргежок чугула деп ол демдеглээн.

Чили патриоттар Пиночеттиң ёзу-чуруму-биле берге демиселди чорудар ужурга таваржып турар. Ынчалзажок шериг хуптазын делегейниң антылаан чоруу ол демисел чедиишкиниг болур дээрзинге идегээрининг аргазын берип турар деп, Луис Корвалан «Унита» солунга интервьюзунга чугаалаан.

Пиночеттиң ёзу-чурумунга удур чили антифашистерийиң демиселинин дугайын ЧКП-ниң Чиңгине секретары чугаалавышаан, чуртта чөөн үзелдиг күштериниң чангыс эвин болгаш идепкейн дыка күштелген деп медеглээн. Ам Чилиниң муң-муң коммунистери чажыды-биле демиселди чорудуп турар деп ол айыткан.

Родезияның эрге-чагыргалары ол чериниң үндезин чурттакчыларынга удур истеп сүрүүшкүннерни күштелдирген. «Террористи чорук-биле демисел» деп чылдакбиле кандыг-даа каржы-дошкун чорук кылырындан олар ойталавайн турар. Хоойлуга удур ёзу-чурумнун баштыңы Смиттиң чорудун турар политиказы болза кем-буруу чок херээженнерни, кыгаанарны болгаш чаш уругларны тудуп хоругдаары, хилинчектээри болгаш боолап өлүрери апарган. «Быжыглаттынган суурлар» деп адаар тенниг демирлер-биле кажаалаан черлерже расистер ол чурттуң он-он муң үндезин чурттакчыларын киргген. Ындыг суурларның кол сорулгазы болза, партизаннарны африканчы чондай аңгылаары, патриоттарга кандыг-даа дуза көргүзериин болдурбазы болур.

Ынчанмыже расистерниң нетеп сүрүүшкүннери-даа, каржы-дошкун чоруу-даа Зимбабвениң улузунуң национал-хоталгалыг демиселин ара доктаадын ыыдаваа. Чурттуң ёзулуг эллериниң холунга Родезияда эрге-чагырганы тайбың дамчыдып бөөр дугайында Женевага чугаалажылышкынарны уламчылаарындан Смиттиң ёзу-чурумунуң ойталаашы бодунуң хоталгазы дээш боо-чепсектиг демиселди чорударындан өске Зимбабвениң патриоттарының аргазы чок болу берген.

ЧУРУКТАРДА: солагай талазыда — Солеберниң кудумчуларында. Расистерниң эзлчеглиг үүлгедии. Оң талазында — чурттуң хоойлу ёзугаар эллери болур африканчы чурттакчы чон чепсектиг өлүрүкчүлериниң үргүлчү «хайгааралында» чурттап турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

А. НЕТОНУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ЛУАНДА. (СЭТА). Империализмниң Анголага хамаарыштыр өөрүк-чөчөөлиг чоруктарын Ангола Улус Республиканың президентизи А. Нето буруу шаңкан.

Үр үениң дургузунда хосталгалыг демиселди чорудуп келген бистиң улузувуска ам тайбың херек деп, президент чугаалаан. Бистер чаа кадыгдалдарны күзевейн турар бис. Ынчалзажок тургустунуп келген байдал биске шыгыы дүвүрээзинин болгаш сагыш салыышкынны болдуруп турар. Ол чорук Заирниң болгаш дүрүм чок черге Намибияның девискээрин эжеленп алган турун турар Мурнуу Африка Республиканың расистериниң талазындан сонсавайн турар өөрүк чөчөөлер-биле хоолашкан. Мурнуу африкан эргечагырганар үргедекчи отряттарны белеткээрин чорудун, АУР-нуң тускай догунналашкынын хажытыышаан, оларны бистиң девискээривисче октап турар.

Оон ылай А. Нетонуң чугаалааны болза: чаагай кожахедбөөчи харызааларны тургузар сорулга-биле бис эрткен чылын Заирниң удуртукчулары-биле ужуражкан бис. Ынчалзажок бистиң күженишкиннериивис чүвенин ужурун билир чорукка таварышпаан. Оон туржук, ол ужуражыышкаш ол чорук АКШ-тың политиктиг болгаш стратегтиг эчис сорулгаларынга баraан болуп турар дээр сыддаглар-биле бүзүреткен.

Чоокку Чоөн чүк чурттарынга шериг дузаламчызы көргүзериниң программазынга күрүне секретары онзалап доктааган. Ол дузаламчыга 1978 сан-хөө чылында 1,74 млрд. долларны тускайлап турар. Ук хөреңгилериниң улуг кезээ ол районга АКШ-тың «дипломаттыг күженишкиннери» деткиринге үнер апаар деп ол чугаалаан.

С. Вэнс тодаргай сан-чурагайлар чижекке киирбээн-даа болза, ол акшаландырылгаларның улуг улуг-хуузун, мурнукузу ышкаш, Израиль алыр апаар дээрзинге чигаиниг турбас. Израильдің экономиказы «кедергей улуг шериг чарыгдалдарындан» берге-деп турар деп, Вэнс айыткан.

ЧЕПСЕГЛЕНИРИНГЕ УЛУГ ЧАРЫГДАЛ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың күрүне секретары С. Вэнс акшаландырылгалар талазы-биле сенат комиссиязының адаанда туруп турар комиссияга даштыкы күрүнелерге дузаламчы дугайында айтырыгның талазы-биле америк чазактың политиказын тайылбырлап чүве чугаалаан. 1978 сан-хөө чылында федералдыг бюджеттиң тааны көргеп төлевилелинде ол сорулгаларга 7,27 млрд. долларны тускайлап турар, ол болза оон мурнунда турган администрацияның эге бажында саналдан киргген түүндей 947 млн. доллар ажыр турар.

Даштыкы дузаламчыга үндүрер чарыгдалдарның көвүдеп турарын даштыкы политиктиг ведомствонуң удуртукчузу АКШ-тың «өөнүктеринге болгаш эвилелчилериге» шериг дузаламчызын көргүзери эргежок чугула, а ол дыр планнарын күүсетиээн. Ол-ла районнарның дедиизээринде чурттан, ажылдан турар малчыннарның өртүүнүнде ном тарадылгазы кончуг багай организастаттынган. Ном садыының ажылдакчылары ном тарадылгазының ажылынче шынгыы кичээнгейлиг болуп, үстүнде бар четнестерни дарый эдип, чөгүүр хемчегленни алыры чугула.

НОМ ҮНДҮРЕР чериниң болгаш типографиниң коллективтери 1977 чылдың баштайгы айларында багай эвес ажылдаанар. 1977—1978 өөредилге чылында тыва школаларга хереглээр өөредилге номнарын белеткеп, парлап үндүрер талазы-биле түүнелдер эки. Амгы үеде бешки К. Д. Симчиттиң тыва школаның белеткел аныгына «Уҗүүлелдиг бижилгелин», Бойдус болгаш кижиниң күш-ажыл чорудулгазының талазы-биле 1, 2, 3 класстарның өөреникчилериниң «Хайгааралдар демдегледдерин», А. М. Белек-Баярның үшкү класстың «Тыва дыл», Б. Л. Ондарның «Тоорон чугаа» (үшкү класстың номчулга ному), 6—7 класстарның «Тыва дыл» номнарын 10 ажыг муң кезек кылдыр парлап үндүрген. Бо талазы-биле ажыл кидин тулук уламчылавышаан. Февральда О. К. Саган-оолдуң уругларга бижээн «Ийи тоожу», баштайгы удаа чогаалчы Джанси Кимовконың «Сукпай хемниң уруулары» деп тоожузун, Владимир Сереп-оолдуң, Куулар Сүттүг-оолдуң шүлүктери база бичии уругларга Бичи-сол Ондарның рассказтарын орус дыл кылырга ном кылдыр үндүрген. Бичии уругларга ханы кижизидикчи утка-шынарлыг, уран-чечен, бедик идейлиг номнарны бижип белеткээрин бистиң чогаалчылардан дилеп, четтикпейн маңан турарыысты ажыы-биле чугаалаар аңаар бис. Шынан-ла тыва дылга бижиттиниң, парлап турар уруглар чогаалы амдаа экзош дээрзин чугаалаар ужурлуг бис.

Парлалга продукциязының шынарын экижидер, ону парлаар, садып сайгарар ажылдарда бар четнестерни чайладыр талазы-биле база Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чылынга уткуштур бедик идейлиг, утка-шынарлыг номнарны база парлалганың хөй-хөй янзыбүү продукциязын чонга баараалгадын бөөр дээш чаа социалистиг хүлээлгелерни Тывадың ном үндүрер чериниң, ном тарадыкчыларының болгаш полиграфия үлетпүрүүнүң ажылдакчылары алгаш, эрес шудургу ажылдан турарлар.

К. БУДУК-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргеленнин начальнигы.

ТРЭ-НИҢ ЧАА УДУРТУКЧУЗУ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың Теп разведка эргелелиниң директорунга адмирал С. Тэрнерни томуйлаанын америк конгресстиң сенады бадылаан. Сөөлгү үеге чедир-ле Европаның мурнуу зоназынга НАТО-нуң каттышкан чепсектиг күштериниң кол командылакчызы турган ТРЭ-ниң чаа удуртукчузу Каттышкан Штаттарның бүгү-ле разведка ажыл-чорудулгазын аайлап таарыштырарын база кылыр апаар.

ТРЭ-ниң директорунуң эргедужаалынга кандидатуралэр шилип алырының дыка узамдыгып келген үези Тэрнерни бадылааны-биле доозулган. Оон мурнунда Т. Соренсенниң кандидатуразы конгресстиң реансылыг ажылдакчыларынга, шериг-үлетпүр комплекизиниң, разведка никитилежилгезиниң төлөөлекчилерингe «таарышпаан» дээрзи билдингир болгай. Мергежээн шериг кижи болур Тэрнер бодунуң чаа ажылынга «кончуг-ла тааржыр-дыр» деп, сураглыг апарган сенатор Б. Голдуотер медеглээн.

ТРЭ-ниң даштыкыда ойлуи чок үүлгедиглерин чоокта чаа сойгалааны-биле холбаштыр, ам разведка ведомствозун «камгалалга алыр» оралдажыышкыннарны Вашингтонда кылып турар. Разведка операцияларын шыңгыызы-биле чажыт болдурарын болгаш ТРЭ-ниң ажыл-чорудулгазының дугайында информация алыр кижилерниң санын дыка кызырарын чедип алыр мен деп, президент Дж. Картер парлаага конференциязынга чүве чугаалаан, медеглээн. Дыка хөй хоойлу үндүрүкчүлери разведка албаннарының операцияларын «контрольга алырынче» чоокта чаа-ла калбаа-биле ыйгырып турган болзажок, ам президентиниң ындыг медеглелин конгресте-даа деткип турар.

Очерк

ТУМАН КЫРЫНЫҢ КИЖИЗИ

«Шынның» конкурузу

— Шокар-Ыяш. Чараш-ла ат-биле адаан чер-дир бо аа! Ону кым билир ирги?—дээш, ол черниң адының тывылганын сонуургап. Куулар Кошкар-оолче көргеш:—Шаг тоогүүнүң кырганнары-ла билир чораан боор аа—деп, чугаамны немеп кагдым.

Куулар номчуп чоруур номун калбак даш кырынга сала тыртып каашы, ашкан арнын салтынга ажыттынмазын дээш борбак даш-биле базырып кагды.

— Ынчаарга мен ол аттың тывылганын билир болзумза, канчаар силер ынчаш—дидир.

— Бир эвес билир болзуңарза менээ чугаалап берип көрүүкерем—деп, дилей бердим.

— Черниң адаттынган адын силерге мен тодаргайы-биле тайылбырлап берзимзе, ооң шаңналы дээш менээ буянныг чүүү кылып болур силер ынчаш?—деп, оюн-баштаа-даа билдинмес айтырыгны дагын салды.

Аайын тыппайн кезек ыыт чок олур мен.

— Че, боданып олурунар. Мен аъдымны солуй өрген каайн—дээш, чиигн-биле туптура халыды.

Аъдын солуй өртээш, кадарган хоюн бараанган көрүп каашы, Куулар дораан-на бо келди:

— Боданып алдынар бе?—деп, кылаштап ора-ла, өре вегээн чүве дег, мени сыргадыла берди.

Шала тура чок:

— Ийе—деп, харыыладым.

Чоргаар кылаштап келгеш, демги-ле «саидайыныц» кырынга кээп эптин сүргей олуруп чоруй:

— Чүүү боданып алдынар ынчаш?—дидир.

— Силер мецээ шын тайылбырны кылып берзинерге, доо үстүп бар чыдар аяц сымыс айыраң-чайт хоюнарныц бажын ээй дозуп эккеп бээр мен—дидим.

— Мынаар көр даан, чүү бар-дыр—дээш, холу-биле ырак дужувуста чоорту бедип үнген улуг могеннелчек дагыңа уунче айытты.

Кууларныц айыткан холун эдертир кезек кайгап, делгем девискээрин аргилдир шинчип, көрүп ор мен.

— Че, чүү көстүр-дүр, чүүү эскердин?—деп, кижим мындыт.

— Айгадаң дагныц бээр көрген чазыларында, чажыпкан тоорук сайы дег, хөй-ле чылгы оттап чоруур чоор бе деп бодап, көрүп ор мен—дидим.

— Күжүр эрин азр! Мынча хөй, базар-баар чер чок тараа, сиген аразынга кодан чылгы кайын чедип кээр чүвел. Ол дээрге, чылгы эвес, чер шыва тарамык үнген хадылар болгаш хөпөөнзөн сигеннер-дир.

Мөңге ногаан хадылар-биле секпилдиг кыстар ышкаш, кара-шокар кылдыр каастанып алган, бо черниң «Шокар-Ыяш» дээн адын бадыткан турар херечи болур даг ол-дур. Чайын-даа, кыжын-даа Шокар-Ыяш бодунуң адын черле салбас.

— Ам-на билдине берди. Шын-на атты алган оран-дыр. Силернин-биле маргыжар барымдаа чок-тур, Куулар. Хойларныц башкылыы узудап чоруй баар дей берди, соглээн сөс—керткен ыяш дижир болгай, дугурушканывыс өзугаар лозуп эккээйн—дээш тура-ла халыдым.

Куулар олургаи дажыныц кырындан мээц-биле деңге тура халааш:

— Адыр, мана—дээш, тускай аллгалыг үнү-биле «аайаай, кууг-кууг» деп дайгырып, «хайнаар баарыцар ол, ынчап амдажыцар харын» дигилеп, кадарчы кезек хөректенгиледи.

Ырап бар чыткан хойларыцы бажы эглип, ханы онгарже углай оттап кирипти.

— Силер хойларыцарны чугаа билир кылдыр өөредип ап турар силер бе, Кошкар-оол Балчынмаевич—деп, магадап айтырдым.

— Кышкы одарынче дывыржып капчаары ол дээр сен, болларныц—дигилеп, хойларыныц чөпшүлүнге ынанган хевирлиг чугаалаттынмышаан уламчылады:—Кышкы одарны көктүг чайын мал-маганга оттарып, чаза бастырып кааптарга кайын боор. Анаа чангыс-даа хүн мынча хөй хой дээй каапса, ол дээрге кем-херекке деңнежип болур үүлгедиг-дир. Мындыг черге хой өстүрбейн, кандыг черге хой өстүрер боор—дээш, Куулар Кошкар-оол Балчынмаевич папиросун ужулгаш, буруладыр кыпсып алды. Одарда хойну бараанган, кадарбышаан, девээлиг хаялар баарынга, даштар кырынга оон-биле чугаалажып орган хүнүвүс—1976 чылдың июнь айның чээрби чеди чүве.

Мээн силерге кээп чоруур хөрээм ужуру мындыг Кошкар-оол Балчынмаевич, дээш чугаалап эгеледим:

— Дүүн совхозтуң партбюрозу болуп эрткен, аная чугаалашкан айтырыг болза, партияның XXV съездизинин шинтаарлеринге дүүштүр партия өөредилгезинин сорулгаларының дугайында СЭКП райкомунуң бюрозунуң доклады-биле таныштывыс. Ынчангаш бюродан бригадаларже, фермаларже, сигенчилерже, тус-тус малчыныарже партия, комсомолдуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге чылында өөренир кижилерни амдыгаштан четчелеп, ылавылап кылзын дээш чүк-чүкче пропагандистерни аъткарган чүве. Оларныц бирээзи мен мен—деп, чугаамны тондурбейн чорумда-ла коммунист Куулар Кошкар-оол үзе кирип:

— Охаай!—дээш, кичээнгейни менче салып, чугаалады.—Мен силерни болуварныц мотоциклинер-биле мындыг таваар кадарчы кижини мени сүрүп чедип келгеннерни бодаарымга, менден тарбаганнарныц кайда турарын сонуургап биллип аар дээш келген кижи боор бе—деп бодап ордум. Машина-техниказыц мунупканда-ла маная кат-чимис, ац-мен сураглаан кижилер бо-ла келир болдур ийин,—деп, шыкгыы чугаалаваш:—чаа өөредилге чылында мени «СЭКП-нин политиканазының чугула айтырыглары» деп курска өөренири-биле бижип ап көрүнер, дуңмам—деп дилей-дир.

Коммунистиң дилээн өзугаар эге политшколаныц дыңнакчызы кылдыр бүрүткей шаап алдым.

— Кандыг ном номчуп чор силер?—дээш, Кууларныц ап чораан номун сонуургап айтыра бердим. Ол даш кырында чыткан дептери алгаш:

—1976—1980 чылдарда совет чурттуц күчү-күжүн улам быжыглап өстүрер, чонуң амыдырал-чурттагазының болгаш культурлуг деңнелин улам көдүрериин өндүр улуг планнарын бо номда кончуг-ла тодаргай бижээн-дир. Коммунистиг партиявыстың ада сагыш салыышкынының ачызын мен бодум безин хөй-хөй чылдарда көрүп келдим—дидир.

— Хой кадарарынарда үргүлчү-ле ном ап чоруур силер бе?—деп сонуургап айтырдым.

— Ийе, ап чоруур мен. Чүгле номнар эвес, солун, сеткүүлдерни номчуп чоруур мен. Олар мээц шынчы өөнүктерим, сүмелекчилерим, кижизидикчи-башкыларым.

Ном албайн черге чаасканы чоруурумга чалгааранчыг болгаш хүн дурту безин узун ышкаш сагындырар. Номну чүгле чалгаа чазып, шаг үе эрттирер дээш номчувас мен. А кандыг-бир чугула үүлдерни билип ап, бодумнуң билимнин деңнелин бедидип алыр дээш тускай планныг номчуп эгелээр мен—деп, улуг чоргаарал-биле чугаалады.

— Номчулгага сундулуг-дур силер аа, Кошкар-оол Балчынмаевич —деп, улам сиининге-ле бердим.

Куулар бичии-даа боданмайн, то каап-ла эгеледі:

— Мээц ниити билиим кончуг чавыс чораан кижи мен, дуңмам. Шагда латинчиткен тыва бижиктя шокарлап номчуп турар кылдыр өөренип алган мен. Ол үеде бистиц ХөрТайга сумузунуң бижик-билиглиг шору мурнакчы кижилери К. Дугаржап, В. Тойлуг-оол болгаш В. Уэек оларныц улуг орус чогаалчы А. С. Пушкинин «Капитан уруу» деп романын аалдарга дыңнаалдыр номчуп берип чоруурун кончуг сонуургап дыңнаар чордум. Ону сонуургап дыңнап, хондур, хүнеедир-даа оларны эдерип чоруп бээр мен.

Амгы үени ол үеге канчап деңнээр. Ном дээрге кижи бүрүзүнүң башкызы апарган чүве-дир. Номдан салдынмас-ла болза бурунгаарлап-ла орар, кандыг-бир билдинмес күш кижини деткип, шыдал кирипкен ышкаш боор-дур.

Демги кара булуттар улам чаттылгаш, дээрни шыва ап, агаар серидеп, эртенгизиндеп мырыцай өскерлиг эгеледи.

— Агаар бораңнап баксыраар хевирлиг апарган эвесив мон — деп, хойжуну сагындырдым.

(Уланчылыг).

М. ЮНДЕШ-ООЛ.

Ажыл-ишчи херээженнерге

МОЛДАВ ССР. Бендерынын торгу комбинадынын станоктарынга эртенин-не хөй муң ажылчыннар тургулаптар. Оларныц бүдүрүп үндүрүп турар пөстери бистин чуртувуста-даа, даштыкыда-даа сураглыг болу берген. Мурнакчы бүдүрүлге черни Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле шаңнаныда, ол коллектив коммунистиг күш-ажылдың коллективи болу бергенинде, а ол ышкаш хүндүлүг беш адырларлыг пөстерниц саны үргүлчү өзүп турарында-даа бодүүн ажыл-ишчи херээженнерниц ачы-хавыязы улуг.

Комбинаттың ажылчыннары эки ажылдап-даа, эки дыштанып-даа бидирдер. Хой кижи бүдүрүлгеге ажылдавышаан кежээки школаларда өөренип, техникумнарда болгаш институттарда бот-өөредилгелиг өөренип, бодунуң өөредилге комбинадында мергежилин бедидип турар. Сцена уран чүүлүнүң сонуургактары «Шелковик» дээр Культура ордузунуң бот-тывынгыр уран чүүл болгумнеринде өөренип, спортка ынакшылдыглар спорт секцияларында кичээлдеп турар. Ажылчын херээженнерге быжарынын болгаш даараарынын, кулинария мергежилиниц хөй саныг болгумнерин тургускан.

Бендерыда бүдүрүлге черниц социал-экономиктиг хөгжүлдезиниц планын өзугаар тургускан Ленинский дээр микрорайонда кинотеатрлар, танцы залдары, рестораннар, кафелер, амыдырал хандырылгазының янзы-бүрү бүдүрүлге черлери бар.

Комбинаттың администрациязы, профэвилел организациязы, херээженнер чөвүлели ажылчыннарның күш-ажылдыңы болгаш дыштанылгазының байдалдарын эки-жидер дээш хой чүүлдерни кылган. Ажылчыннарның ог-бүлелери чаагайжыттынган квартираларда чурттап турар. Чүүчүс херээжен ажылчыннар санаторийлерге, дыштанылга бажыннарынга дыштанып, чуртка турисчи аян-чорукту кыдыр апарган. Иелерге чингелделер, материалдыг дузаламчылар чыл келген тудум улгадып, уруглар садтарын, яслилерни, школаларны тудуп турар. Бо беш чылда культура-амыдыралдың база спорттуң чаа комплекстерин болгаш дыштанылга зоналарын тудар. Комбинатта чаа корпустарны тудуп эгелээн. Аная амгы үениң пөс аргыыр дерилгелерин тургузар.

Бендерынын торгу комбинадының бүгү цехтеринде болгаш бүдүрүлге участокторында «Кадыкшыл албаны» чедишкиниг ажылдап турар. Бүдүрүлге черниц медицина-санитар кезээниц эргелекчизи, эмчи Любовь Михайловна Кагасова аарыгларны болдурбазының ажылынга, санпостуларны болгаш сандружиналарны организастап тургузарынга хой күштү болгаш энергияны үндүрүп келген.

ҮСТҮНДЕ ЧУРУКТА: долгаар цехтин ажылчыннары-биле эмчи Л. М. Кагасованың ужуражып турары; ОРТУЗУНДА ЧУРУКТА: «Ийи беш чылды—чангыс беш чылда» деп күш-ажылчы эгелээшкинниц инициатору, Бендерының торгу комбинадының пөс-таавы аргыкчызы, комсомолчу Валентина Моройнуң ырлап турары. Молдав улустуң ырларын ооң күүседири улуг чедишкиниг бооп келген; бүдүрүлге черниц акша-хөренгизи-биле туткан школа назыны четпээн уругларның албан черлеринде муң хире бичин чаштар бар. Кижизидикчилерниц болгаш медицина ажылдакчыларының хайгааралы-биле олар шыырак болгаш кадык кылдыр өзүп турарлар. АДААНДА ЧУРУКТА: комбинаттың «Алдын дагаажыгаш» дээр уруглар садында.

Б. КАПНИННИҢ болгаш А. СЕМЕХИННИҢ фотолары.

(СЭТА-ныц фотохрониказы).

Эзиржигештер

Алды харлыг Сережа Алешков кээргелчиг салым-чолга таварышкан. Ада-чурттуц Улуг дайынынын баштайгы хүннеринде-ле фронтуга адазы өлүрткен. Удаааанда Сережаныц чурттап турган суурун фашистер эжелеп алган. Авазы биле улуг акызы чажыт организацияга кирип, демиселди эгелээннер. Ынчалзаа-даа оларны гитлержилер тудуп алгаш, Сережаныц караанга-ла шаажылап каан.

Ол аргаже товай бергенин, орта кайы хире үеде чурттаапын ам сактып шыдавас. Ону фронт кежип чораан бистиц хайгыылчыларывыс тып алганнар. Ынчангы полк командири Михаил Данилович Воробьев ону санитар кезээнче чорудупкан. Анаа Сережаны эмнеп сегиткеш, шериг өзубиле хепкерген. Ылаңгыя медицина сестразы эвилеп Нина Андреевнага холчок чоок апарган. Кадыы экирээш, полк штабынга чедип келгеш, Воробьевту ачай дээр апарган.

— Аваыс чок канчап чурттаар бис, оглум?—деп, полктуц оглундан Воробьев бир катап айтырган.

— Мен старшина Нинаны билир мен. Ол бистиц аваыс болур — деп, Сережа бүүрелдиг харыылаан.

Шак ынчалдыр фронтуга Воробьевтарныц ог-бүлези тургустунган.

Полк Сталинград чоогунга турда, шериг фотокорреспондент анаа чораан. Снарядка бүза тевискен чер бажынга бастырган шериг кезээниц командирин камгалаарынга кирипкени дээш «Дайынчы ачы-хавыязы дээш» деп медальды Сережа Алешковка тыпсып турда, ол ону чурукка тыртырып алган.

Он-оп чылдар эрткен, Беларус телевидениенин ажылдакчылары дайын үеэниц архивинден Сережа Алешков дугайында кинокадрларны тыпканнар. Оолдуц оон ынай чуртталгазы кандыг болганы? Ол айтырыгны тодарадыры-биле дилээшкиннерни олар эгелээннер. Ол дилээшкиннер шериг кезектеринин болгаш партизан отрядтарының ынчангы он-он кижизидикчилериниц салым-чолун тодарадыры дээш ажылды калбарткан. Специалистер М. Березко болгаш К. Славин, режиссер В. Жигалко, оператор П. Кульгавый нарын, харын-даа будулгаазыныг оруктар-биле чоруп турган.

Сергей Алешковту Уралда Челябинскиден тып алыр аргалыг болганнар. Ол аңаа юрист-консультант бооп ажылдап турган. «Ада-чурттуң Улуг дайынының эзиржигештериниц» эрткен чайын болган ужуражыышкынында ол төрелдерге Воробьевтар болгаш Андрюшка деп оглу-биле чедип келген. Төп телевидениенин чагыын өзугаар Беларус студиянын чаа тыртыгып доосканы «Оолдар, оолдар...» деп документалдыг телекинозу ол ужуражылганы, оон киржикчилериниц дугайында чугаалап турар.

— Борисов хоорайга чепсек склады турган. Эртежик складка чедип келгеш, немец таныыылдарны хайгааравышаан, кажап таныыл складтан 100—150 метр ырай бээрге, бирээвис склад иштинче соңгалап киргеш, бооларны оон үндүр октагылаңкап, оларны бис оңгуларга чажырып турган бис — деп, Миша Бутвиловский чугаалаар.

— Партизан отрядындан хоорайже хайгыыл кылып, хуудустарны чыпшырып, дайынга хоралыг үүлгедиглерни кылып турган бис — деп, Саша Климкович уламчыдаар.

Фильмниц авторлары бо кадрларны «Ада-чурттуң Улуг дайынының эзиржигештери» деп чыыштың киржикчилеринче көргүзүп турда, фильмниц маадырлары, ам шагда-ла улуг кижилер Борисовтуц пианино фабриказының мастери Александр Климкович, персоналдыг пенсионер Михаил Бутвиловский, философия эртемпериниц кандидады Виктор Пашкевич болгаш өскелер-даа шупту улус-биле кады көргеннер.

Экранга ынчангы партизан отрядының оглу, биллиитир белорус чурукчу Иван Стаевич ынчангы аныяк хайгыылчы, а ам даштыкы чурттар-биле культура харылзаазының Белорус пиитилелиниц ажылдакчызы Геннадий Юшкевичиниц портредин чуруп орарын көөр бис. Көрүкчүүнүц мурнунга ынчангы партизан отрядының кижизидикчизи, ам Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Иван Сокольчиктиң бригадазының тутканы Минскиниц кайгамчыктыг бажыңнары көстүп кээр.

«Ада-чурттуц Улуг дайынының эзиржигештери» боттарының ажыл-херээниц мастерлери — тудугжулар, чурукчулар, литераторлар, кинематографистер, күрүне ажылдакчылары болу бергеннер.

И. НОВИКОВ.

(«Правданың» корр.).

Минск хоорай.

Кижи болгаш бойдус

Чымчак сеткилдиг кырган

Дүүш үеэн чүве. Долгандыр кандыг-даа шимээн чок. Ыяш соктаан торга-даа даажы дыңналбас, харда кандыг-бир аңизи-даа көзүлбес. Шыпшың.

Хенертен менден үш хире базым черде бир-ле кара чүвени эскерип кагдым. Турган черимден шимчевейн-даа топтап көрдүм. Кышкы бөрт хире хемчээлдиг кудук аксы көстүп чыдыр, ында кара суг баразы тодазы-биле чайынаанды.

Ооц чанынга чеде бергеш, адыжымны сл кудукче суп көрдүм. Соогу-ла медээжок, шынап-ла кара суг болду. Арга иштинде мындыг кудукчугаш кайыын тыптып келгени ол? Ол айтырыгга харыыны дилеп тура таныырым аңчы ирейни сактып келдим.

Ол кырганнын бажыны арыг иштинде, шивилер чоогунда, моон элээн ыракта чүве. Улуг-даа, бичии-даа суурлар ооц ол казанаавидан ырак турган. Ырактан ол бажынны көөрге, кандыг-даа кижи чурттавайн турар ээн казанак кылдыр көстүр болгай.

Чоок-кавының чурттакчылары ол ирейден арай сестир чораннар. Чүге дээрге, ол хөй чүве ыыттавас, пазы-хары узгады-даа берген болза, күштүг-шыырак хевээр кижи болгай. Ону Прохор Кузьмич деп адаар. Мен баштай аная ужуражкаш, база ирейниц аажылын орта-ла билип шыдаваан мен. Чүве-даа чугаалавас, чангыс черже көрүп алгаш бодашыры үр, чүгле карактары хоглүү-биле кылдаараар кижи болган.

Кырган-биле арыга ийи хонган бис. Ол үениц дургузунда мен ооц шуут оске талазын база көрдүм. Прохор Кузьмич чүве ыыттавас-даа болза, долгандыр турар бойдуска тергиин ынак, өзулуг чымчак сеткилдиг кижилериниц бирээзи дээрзин билдим. Ооц арга-арыга, аңмеце, куштарга бердингелин магадаан мен.

Прохор Кузьмичиниц чаңгыс ыдыктыг күзели бар: хоорай, суурлардан улуг-ла ырак эвесте турар бо арыгныц бүгү-ле байлаан камгалазары. Ыяштарныц-даа, аңнарныц-даа бүдүн-бүрүн турарын ол сеткилниц ханызындан конуг-ла аңаа чыткаш, суксазыны ол боор.

Хой кижи демнежип турган, ук хаванын кире берген оңгарының эрнин чире казып эгелээннер. Кажан ажыл доосту бээрге, ол үнериниче далашпаан. Ам-даа сезинмишаан турган. Хостакчылар чаза бергеш, эртенинде кээрге, чер хаваны база-ла «чана» берген болган.

П. ЛАПТЕВ.

Душанбе.

ОҢГАРДА ЧЕР ХАВАНЫ

Памир дагларында оңгар черлер хаая эвес таварышкылаар. Үргүлчүлелдиг чаашкынарныц изи чымчак чер бүрүзүн оңгарлап каантар чүве-дир ийин. Ындыг черлерниц бирээзинче чер хаваны кире берген. Мындыг оваарымчалыг, сереемчелдиг амытаныц ынзар канчап кире бергениц кижилер даап безин бодап шыдавааннар.

Ону баштай кадарчылар көрүп кааш, чоогунда суурнуц чурттакчыларынга кээп чугаалааннар. Алды хире метр ханы оңгар иштинде чыдар хаванга ачы-дуза көргүзер дээш хөй-хөй кижилер чыглып келгеш. Моонцелгеи улусту көргеш, ол чер хаваны улам кылыктанган. Кижилерни чүгле олуруп-чидирер кылдыр бодап чораан-даа чадавас. Ынчалза-даа олче улус хар октап бээрге, чер хаваны харамдыгып чий берген. Хөй-хөй хонуктар иштинде ол ирейдеи арай сестир чораннар. Чүге дээрге, ол хөй чүве ыыттавас, пазы-хары узгады-даа берген болза, күштүг-шыырак хевээр кижи болгай. Ону Прохор Кузьмич деп адаар. Мен баштай аная ужуражкаш, база ирейниц аажылын орта-ла билип шыдаваан мен. Чүве-даа чугаалавас, чангыс черже көрүп алгаш бодашыры үр, чүгле карактары хоглүү-биле кылдаараар кижи болган.

Кырган-биле арыга ийи хонган бис. Ол үениц дургузунда мен ооц шуут оске талазын база көрдүм. Прохор Кузьмич чүве ыыттавас-даа болза, долгандыр турар бойдуска тергиин ынак, өзулуг чымчак сеткилдиг кижилериниц бирээзи дээрзин билдим. Ооц арга-арыга, аңмеце, куштарга бердингелин магадаан мен.

Прохор Кузьмичиниц чаңгыс ыдыктыг күзели бар: хоорай, суурлардан улуг-ла ырак эвесте турар бо арыгныц бүгү-ле байлаан камгалазары. Ыяштарныц-даа, аңнарныц-даа бүдүн-бүрүн турарын ол сеткилниц ханызындан конуг-ла аңаа чыткаш, суксазыны ол боор.

Хой кижи демнежип турган, ук хаванын кире берген оңгарының эрнин чире казып эгелээннер. Кажан ажыл доосту бээрге, ол үнериниче далашпаан. Ам-даа сезинмишаан турган. Хостакчылар чаза бергеш, эртенинде кээрге, чер хаваны база-ла «чана» берген болган.

П. ЛАПТЕВ.

Душанбе.

ЧУРУКТАР КОНКУРУЗУ

Республиканын улусчу чогаадылга бажыны чурулга уран чүүлүнүц Улуг Октябрьнын 60 чыл ооцга тураскаатган «Төрөөн Тывам» деп конкурузун чарлап тур.

Конкурска бот-тывынгыр чурукчулар Совет Тываныц күш-ажылчы кижилериниц амыдыралын, чурттун сайырал хөгжүлдезин делгемя-биле көргүскен ооцуг будук-биле чураан чуруктарын, графика, сөөктен, ыяштан, даштан чазап сиилбиир, демир-дестен шуткулга уран чүүлдериниц чогаалдарын киирип болур.

Чурулга уран чүүлүнүц бүгү хевирлеринге хамаарыштыр эки эжыдларга дараазында шаңналдарны доктаатган:

Бирги шаннал (бир)—100 рубль.

Ийиги шаннал (ийи)—75 рубль.

Үшкү шаннал (үш)—50 рубль.

Чурулга уран чүүлүнүц бот-тывынгыр чогаалдарын Республиканын улусчу чогаадылга бажыны 1977 чылдын август 20-ге чедир хүлээп алыр.

АДРЕЗИ: 667000, Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, 57, телефону — 2-48-62.

Телевидение

ФЕВРАЛЬ 27-ДЕ

МОСКВАДАН

10.00—Медээлер.
10.10—«Суладал шимчээшкинче, чыскаалыңар!».
10.30—«Оттурукчу».
11.00—«Совет Эвилелиниге бараан бооп тур мен!»
12.00—«Бистиц-биле кады, бис дег, бистен артык кылдыр кыл». ГДР-деп дамчыдылга.
13.00—«Музыкалыг киоск».
13.30—«Кодээниц ажыл-ишчи шагы».
14.30—«Улуг оруктуц базымнары». «Максимниц ээп келгени». Уран-чечен фильм.
16.15—16.25—Чапсар.
16.25—«Ном делгинри». Дамчыдылганы шулукчу С. Кунаев эрттирер.
17.10—«Орус романс». Тбилисиден концерт.
17.40—«Уран чүүл мастерлери». ССРЭ-нин улустун артизи А. Кторов.
18.50—«Делегей панорамазы».
19.20—«Силерниц бажыңцарда». Музыкалыг программа.
20.00—Медээлер.
20.15—«Вовка талыгырнын талыгырында». Мультфильм.
20.35—«Кино аян-чорукторынын клуву».
21.35—«Ийи капитан». Уран-чечен хой сериялыг телефильмниц баштайгы көргүзүлгези. 2-ги сериязы.
22.50—23.00—Чапсар.
23.00—23.30—«Ye». Информастыг программа.

ФЕВРАЛЬ 28-ТЕ

КЫЗЫЛДАН

18.00—«Горький». Документалдыг фильм.
19.00—Телемедээлер.
19.15—«Анаа дашта чүү чажыртынганыл». Документалдыг фильм.
19.25—«Челээш». Дамчыдылга.
20.05—«Доннаан херел». Документалдыг фильм.
20.15—«Улуг Октябрьнын 60 чылын төлептиг уткуур». СЭКП Кызыл хооркомунуц секретары Б. П. Свинцовтуц чугаазы.
20.30—Телемедээлер.
20.40—Чарлалдар.
20.45—Киножурнал.
20.55—23.45—«Ревизор». Тываныц хөгжүм-шин театрынын шизи (тыва дылда).

АҒААР

Бөгүн соңгу районнарга хар чаар. Артканнарынга шокар булуттаар. Барыын чүк утланыышкынныг хаттың дүргени секундада 3—7 метр. Агаарның температураазы барыын районнарга 0—4 градус, артканнарынга 6—11 градус. Кызылга 3—5 градус соор. Дүне 18—20 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

КИНО

ФЕВРАЛЬ 27-ДЕ

«НАҢЫРАЛ»: «Малиновкага болган куда» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыныды 9.40, «Часкы шыыраннаштар» 11.10, 12.50, 14.30, «Часкы келдиринишкин» 16.20, 18.30, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Биилип каштым, байыр чедирип тур мен» 9.30, 11.00, «Ынакшыл дугайында ойзу аарак» 13.00, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Киночыныды 9.20, «Зорронун улуг ужуралы» 11.20, 13.10, 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

ФЕВРАЛЬ 28-ТЕ

«НАҢЫРАЛ»: «Аза душтуу» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.30, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Степаныц бижии» 9.00, 10.45, 14.30, «Малиновкага болган куда» 12.30, 16.20, «Иван биле Коломбина» 18.10, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Часкы келдиринишкин» 15.00, 16.50, 18.40 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ынакшыл дугайында ойзу аарак» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 2-24-63, редакторнуц оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда киллизиниц 2-31-75, харыысалгалы секретарынын 2-23-54, партийжи амыдырал киллизиниц 2-37-13, культура киллизиниц 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниц 2-21-47, таетпүр киллизиниц 2-22-64, чагаа киллизиниц 2-41-27, информация база совет тургузут киллистериниц 2-20-60, корректорларнын 2-27-41, бухгалтерааныи 2-12-45, секретариат тын 2-23-35, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Тираж 16332. ЧАГЫГ № 121.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниц Министрлер Чөвүлелиниц Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садынын галазы биле аргелелиниц типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—00488.